

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.4-057.87:005.336.2

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

Інна САВИЦЬКА

«___» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
педагогіки

Руслан СОПІВНИК

«___» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ»**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

к. пед. н., доцент _____

Лідія ЧЕРЕДНИК

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к. пед. н., доцент _____ Світлана ВИГОВСЬКА

Виконала _____ Катерина КРУЧОК

КИЇВ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

Д-р пед. наук, проф. _____ **Руслан СОПІВНИК**

«__» _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

**ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Кручок Катерині Ігорівні

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від _____ р. № __ «__»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «1» листопада 2024 року.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); Стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи як психолого-педагогічна проблема.

2. Організаційно-методичні засади формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

3. Методика формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

Дата видачі завдання: 10. 10. 2023 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

Світлана ВИГОВСЬКА

Завдання прийняв до виконання _____

Катерина КРУЧОК

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота за темою «Формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи» актуальна з точки зору реформаційних процесів в освіті, потреби створення позитивного освітнього середовища, зниження стресу і підвищення мотивації студентів, чому, безперечно, сприятиме комунікативна культура викладача для забезпечення якісної освіти та розвитку сучасного суспільства.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел загальною кількістю 99 найменування, додатків. Повний обсяг роботи – 111 сторінок. Ілюстрована 10 рисунками, містить 2 таблиці.

Розділ перший «Формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи як психологічно-педагогічна проблема» досліджує комунікативну культуру викладача в контексті педагогічної теорії. Комунікативна культура включає в себе не тільки мовленнєві навички, але й уміння слухати, інтерпретувати невербальні сигнали, а також адаптувати свій стиль спілкування залежно від аудиторії. Це особливо важливо для викладача, оскільки він постійно взаємодіє зі студентами, колегами та адміністрацією. Основними компонентами комунікативної культури є: мовленнєва компетентність – уміння чітко і логічно викладати свої думки, використовувати відповідну лексику та стиль спілкування; емоційна компетентність – здатність розуміти емоції інших, адекватно реагувати на них та підтримувати позитивну атмосферу в групі; соціальна компетентність – уміння налагоджувати стосунки, співпрацювати та вирішувати конфлікти.

Сутність комунікативної культури викладача розглядається через призму соціокультурного контексту, у якому функціонує вища освіта. Важливо враховувати різноманітність студентських груп, які можуть включати представників різних культур, мов і соціальних груп.

Розділ другий «Організаційно-методичні засади формування комунікативної культури» присвячений організаційно-методичним аспектам

формування комунікативної культури. Сучасний викладач повинен бути не лише носієм знань, але й ефективним комунікатором. Особливості науково-педагогічної діяльності сучасного викладача вищої школи вимагають активного використання інтерактивних методів навчання, які забезпечують розвиток комунікативних навичок студентів. Педагогічні умови, що сприяють формуванню комунікативної культури, включають: створення сприятливого освітнього середовища – важливо забезпечити атмосферу довіри та взаємоповаги, де студенти можуть вільно висловлювати свої думки; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які надають можливість не лише передавати знання, а й активно взаємодіяти зі студентами, створюючи динамічне та інтерактивне навчальне середовище; розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності – обговорення результатів навчання, конструктивна критика та самооцінка допомагають викладачу коригувати свої комунікативні підходи; забезпечення безперервного професійного розвитку також є суттєвою умовою формування комунікативної культури викладача вищої школи. Крім того, дослідження включало аналіз компонентів комунікативної культури. Виокремлено критерії оцінки комунікативних навичок, розроблено інструменти для оцінювання рівня комунікативної культури викладача, що включають самооцінку, оцінку колег і студентів. Визначено рівні сформованості комунікативної культури, які допомагають викладачам зрозуміти, на якому етапі розвитку вони перебувають.

Третій розділ «Експериментальне дослідження процесу формування мотивації до навчальної діяльності» містить результати експериментального дослідження, яке проводилося з метою вивчення процесу формування комунікативної культури викладача. Дослідження включало кілька етапів: підготовку, реалізацію та аналіз результатів. На етапі підготовки були визначені цілі й завдання дослідження, розроблені анкетування та методики спостереження за освітнім процесом. На етапі реалізації було розроблено кілька практичних рекомендацій, зокрема і тренінг для викладачів,

спрямованих на розвиток їхніх комунікативних навичок. На основі отриманих результатів були розроблені практичні рекомендації, які можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм і професійної підготовки викладачів. Рекомендації включають методи активізації освітнього процесу завдяки виявленню комунікативної культури викладача вищої школи, інтеграцію сучасних технологій у навчання, а також створення умов для професійного розвитку викладачів.

У загальних висновках узагальнено результати магістерської кваліфікаційної роботи.

Ключові слова: професійна культура, комунікативна культура, культура, формування, сучасний викладач.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	111
1.1. Особливості професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача вищої школи.....	111
1.2. Комунікативна культура сучасного викладача в педагогічній теорії ..	21
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	33
2.1. Сутність та структура поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи»	33
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи	46
2.3. Формування комунікативної культури сучасного викладача, її компоненти, показники та рівні сформованості	53
Висновки до другого розділу	63
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	66
3.1. Організація та методи емпіричного дослідження щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи	66
3.2. Практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи на основі результатів емпіричного дослідження	78
Висновки до третього розділу.....	91
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

У сучасному світі, де інформаційні технології стрімко розвиваються, а система освіти піддається суттєвим змінам, комунікативна культура викладача вищої школи стає важливим аспектом його професійної діяльності. Вона охоплює не лише мовленнєві навички, а й емоційний інтелект, здатність до ефективної взаємодії з різними категоріями слухачів. У зв'язку із цим проблема формування комунікативної культури викладача набуває особливої актуальності, оскільки вона безпосередньо впливає на якість освітнього процесу і взаємодію в освітньо-науковому середовищі.

У сучасних реформаційних процесах формування комунікативної культури викладача вищої школи стає дедалі важливішим аспектом його професійної діяльності. Це зумовлено низкою факторів, які підкреслюють значення ефективної комунікації в освітньому процесі. Змінюється роль самого викладача, оскільки він виступає не лише як ретранслятор знань, а й як фасилітатор, наставник і партнер у навчанні. Ефективна комунікація допомагає створити довірливу атмосферу, що сприяє активному залученню студентів у процес навчання.

В умовах цифровізації освіти важливо вміти адаптувати комунікаційні навички до різних платформ і форматів, таких як онлайн-курси, вебінари та віртуальні семінари. Це вимагає від викладача не лише технічної грамотності, але й здатності до чіткої та зрозумілої комунікації.

Сучасні заклади вищої освіти часто мають міжнародний склад студентів, що вимагає від викладача здатності враховувати культурні особливості та комунікаційні бар'єри. Формування комунікативної культури допомагає адаптувати навчання до потреб усіх студентів.

Сучасний ринок праці вимагає від випускників не лише професійних знань, а й м'яких навичок, таких як ефективна комунікація, співпраця та

критичне мислення. Викладач, володіючи комунікативною культурою, може не лише навчати цим навичкам, але й демонструвати їх у своїй практиці.

Викладачі, які мають високу комунікативну культуру, можуть впливати на формування громадянської позиції здобувачів вищої освіти, адже їхнє вміння спілкуватися з різними людьми та конструктивно обговорювати проблеми є важливими для розвитку свідомого суспільства.

Високий рівень комунікативної культури сприяє формуванню продуктивного освітньо-наукового середовища, де студенти почуваються комфортно, можуть висловлювати свої думки і запитання, що зі свого боку підвищує якість навчання.

Проблемі комунікативної культури в педагогіці, психології та педагогічній психології надається значна увага, що підкреслює її актуальність і важливість. Низка закордонних науковців: K. Vain, D. Vok, A. Maslow, H. Fry, S. Ketteridge, S. Marshall – дають характеристику комунікативної культури та компетентності викладачів через аналіз теорії та практики в освітньому процесі. Серед українських науковців питання професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача та відповідно педагогічної майстерності розробляли Г. Балл, С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривonos, С. Немченко, В. Федорчук, М. Фіцула тощо. Проблему формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи вивчали Н. Басюк, О. Грейліх, А. Москвіна, Л. Савенкова, В. Сгадова, С. Толочко, Ю. Федотова тощо. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблеми формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи вивчені ще недостатньо, що й зумовило вибір теми магістерської роботи **«Формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи»**.

Об'єктом дослідження є процес формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови та шляхи формування комунікативної культури викладача вищої школи.

Мета дослідження: обґрунтувати педагогічні умови та розробити практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

Завдання дослідження.

1. Вивчити стан розробленості проблеми формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.
2. На основі аналізу науково-педагогічної літератури визначити сутність поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи», визначити її компоненти, показники та рівні.
3. Розкрити особливості професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача вищої школи та обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування в них комунікативної культури.
4. Провести емпіричне дослідження формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.
5. Розробити практичні рекомендації з формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використано теоретичні методи (аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез і систематизацію, порівняння, узагальнення); вивчення державних, міжнародних джерел щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи; емпіричні методи (аналіз результатів опитування, спостереження); статистичні: кількісний та якісний аналіз даних.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь студенти магістратури другого курсу, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України у кількості 28 осіб.

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні сутності та структури поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи».

Практичне значення дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій з формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи, які націлені на активізацію мотивації студентів до навчальної діяльності. Ці рекомендації містять різноманітні інтерактивні техніки, проєкти та діяльності, що стимулюють зацікавленість і залученість студентів у процес навчання, а також підтримують їхнє прагнення до саморозвитку та майбутнього професійного зростання.

Структура і обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури загальною кількістю 99 найменування; додатків. Повний обсяг роботи – 111 сторінок. Ілюстрована 10 рисунками, містить 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Особливості професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача вищої школи

У сучасному світі викладач вищої школи стикається із численними викликами й можливостями, які визначають його професійно-педагогічну діяльність. Основною особливістю цієї діяльності є необхідність постійного оновлення знань і навичок у зв'язку з динамічними змінами в освіті та технологіях. Викладач не лише передає знання, а й формує нові підходи до навчання, які відповідають сучасним вимогам.

Професійно-педагогічна діяльність викладачів закладів вищої освіти (ЗВО) є складним і багатогранним процесом, який поєднує освітню діяльність, наукове дослідження й навчально-методичну роботу. В умовах сучасної вищої освіти цей процес підпорядковується новим викликам, що виникають у зв'язку з глобалізацією, інтеграцією в європейський освітній простір, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та змінюваними вимогами до якості освітніх послуг. З огляду на ці фактори діяльність викладача є не лише передаванням знань, але й стимулюванням критичного мислення, творчого підходу та розвитку самостійності студентів.

Професійно-педагогічна діяльність цього фахівця нині вимагає нового підходу, який враховує не лише академічні, а й соціальні, психологічні й культурні аспекти навчання.

Дослідженню професійно-педагогічної діяльності та педагогічної майстерності сучасного викладача вищої школи присвячено праці українських науковців. Так, учені І. Зязюн, Л. Крамущенко та І. Кривонос усебічно висвітлили сутність, природу і складники педагогічної майстерності [30], Колектив науковців на чолі з І. Максимчуком проаналізував систему

втілення багатоаспектного підходу в підвищенні педагогічної майстерності. [44]. Науковці О. Матвієнко, Л. Степаненко та ін. розробили модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки [46].

Наукові основи педагогіки вищої школи досліджували С. Немченко, О. Голік та О. Лебідь [50], М. Фіцула [80], .

Важливою характеристикою сучасного викладача є його роль у створенні інклюзивного освітньо-наукового середовища. Він має враховувати різноманітність студентів, їхні потреби й особливості. Це означає, що педагог повинен бути готовим використовувати різноманітні методи навчання: від традиційних лекцій до активних форм, таких як групові дискусії, проєкти і кейс-метод. Це сприяє розвитку критичного мислення і творчих здібностей студентів.

Великий тлумачний словник сучасної української мови Т. Бусел термін «викладач» тлумачить так: «Той, хто читає лекції, веде уроки в навчальних закладах» [16, с. 136]. Учений С. Гончаренко розширює пояснення визначення слова так: «Викладач – у широкому розумінні слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає якийсь навчальний предмет; у вузькому розумінні слова – штатна посада у вузах і середніх спеціальних навчальних закладах» [26, с. 52]. Термін «педагог» Тлумачний словник української мови Д. Гринчишина пояснює так: «Особа, яка веде викладацьку і виховну роботу» [26, с. 179].

Професійним стандартом на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» передбачено серед загальних компетентностей володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію, а також здатність до особистісного і професійного розвитку. Окрім того, важливою є здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності. До трудових функцій викладача належать: викладання і консультативна підтримка студентів; керівництво науковою/творчою роботою студентів,

аспірантів [57]. На нашу думку, це вимагає сформованої комунікативної культури викладача.

Н. Шварп та Н. Науменко наголошують, що професія викладача об'єднує фахівців з різних галузей, і викладання різних навчальних дисциплін вимагає специфічних мовленнєвих навичок від викладачів. Тому лише володіючи всіма компонентами педагогічної техніки та культури спілкування, майбутній викладач вищої школи може бути готовим до професійної діяльності та мати можливість для подальшого професійного розвитку [84, с. 213].

Особистість викладача формується на основі сукупності гуманітарних знань, накопичених людством, які він може ефективно використовувати в своїй професійно-педагогічній діяльності. Комунікативність викладача найкраще виявляється в соціокультурних і духовних якостях, а також, за визначенням відомого сучасного вченого і педагога І. Зязюна, «є інтегральною характеристикою здатності педагога здійснювати професійне спілкування» [30]. Важливою є думка Н. Флегонтової: «Основна умова успішної діяльності викладача – орієнтація на спілкування як одну з провідних потреб особистості, урахування тих пріоритетів, що утримують спілкування в колективі (інтереси, оцінки, ціннісні орієнтації кожного студента і колективу в цілому), від правильної організації якого залежить виховний результат. Центральною особою в цьому процесі є викладач» [81, с. 149].

В умовах диджиталізації всіх сфер життя, зокрема й освіти, сучасний викладач повинен уміти використовувати цифрові технології в освітньому процесі. Це не тільки підвищує ефективність навчання, але й забезпечує доступ до великої кількості ресурсів, які можуть бути корисними для здобувачів освіти. Уміння інтегрувати онлайн-інструменти, такі як електронні платформи для навчання та ресурси для самоосвіти, стає обов'язковим. Також викладач повинен бути готовим до міждисциплінарного підходу в освіті. Сучасний світ вимагає від спеціалістів володіння знаннями з

різних галузей, тому викладач має стимулювати міждисциплінарне навчання, сприяючи обміну ідеями між різними предметами.

В. Стадова комунікативну діяльність вважає «основним видом діяльності викладача, а спілкування – сферою, в якій він здійснює навчально-виховний процес, можна виокремити комунікативну культуру... систему знань, норм, цінностей і зразків поведінки, котрі прийняті у суспільстві, й уміння органічно, природно та невимушено реалізувати їх у діловому і емоційному відношенні... систему комунікативних умінь, які дозволяють викладачеві цілеспрямовано, вільно і творчо здійснювати педагогічну взаємодію у навчанні» [66, с. 66]. У психології та педагогіці існують різні підходи до класифікації комунікативних умінь та їхніх складників. Дослідники формують систему комунікативних умінь, ґрунтуючи її на розумінні спілкування як міжособистісної взаємодії учасників. Ця система враховує компоненти педагогічного спілкування, такі як перцептивний, комунікативний та інтерактивний, а також функції, що їх виконують.

Крім того, викладач вищої школи повинен стати ментором для своїх студентів. Його роль виходить за межі академічної діяльності; він має підтримувати особистісний розвиток студентів, надавати їм поради і допомагати в професійному становленні. Це створює довірливу атмосферу, де студенти відчують підтримку і готовність викладача допомогти у вирішенні їхніх проблем.

У нашому дослідженні термін *«сучасний викладач вищої школи»* будемо використовувати в значенні багатофункціональний фахівець, який передає знання, активно впроваджує інтерактивні методи навчання, використовує інформаційно-комунікаційні технології, налагоджує ефективну комунікацію зі студентами, виконує роль наставника, забезпечує міждисциплінарний підхід, прагне до постійного професійного розвитку та виховує у молоді соціальну відповідальність і громадянські цінності, що робить його ключовою фігурою в формуванні майбутніх фахівців і суспільства загалом.

Не менш важливою є здатність викладача до самоосвіти та професійного розвитку. У світі, що постійно змінюється, безперервне навчання стає необхідним елементом професійної діяльності. Викладач повинен слідкувати за новітніми дослідженнями, технологіями та тенденціями в освіті, щоб залишатися актуальним і компетентним у своїй галузі.

Однією з основних особливостей є зростаюча роль емоційного інтелекту викладача. Важливо, щоб він міг не тільки викладати матеріал, а й встановлювати емоційний зв'язок зі студентами. Вміння зрозуміти їхні переживання, мотивації та труднощі стає ключовим фактором для створення ефективної навчальної атмосфери. Це дозволяє викладачеві не лише налаштувати студентів на навчальний процес, але й підтримувати їх у важкі моменти.

Також важливою є концепція активного навчання, що ставить студента в центр процесу. Викладач має стати фасилітатором, допомагаючи студентам самостійно здобувати знання через практичні завдання, обговорення та дослідницьку діяльність. Це не тільки стимулює критичне мислення, але й розвиває навички колективної роботи, які так необхідні в сучасному світі. Крім того, значущим аспектом є інтеграція міждисциплінарних знань. Сучасний викладач має формувати у студентів здатність бачити зв'язки між різними дисциплінами, показувати, як теоретичні знання можуть бути застосовані в реальному житті. Це стає особливо актуальним в умовах швидких змін на ринку праці, де універсальність та адаптивність стають важливими якостями.

Не можна також оминати питання професійної етики та відповідальності викладача. Нинішній фахівець повинен бути прикладом для здобувачів вищої освіти, демонструючи високі моральні стандарти, чесність і відкритість. Від його поведінки залежить формування ціннісної системи молоді. Зрештою особливістю сучасного викладача є його здатність до саморозвитку та самоаналізу. У світі, де інформаційні технології та наукові

знання стрімко змінюються, безперервне навчання стає необхідністю. Викладач має бути готовим вчитись у своїх студентів, адаптувати свої методи і стратегії відповідно до нових викликів.

На думку О. Антонової, відповідно до укладеного нею «Словника базових понять з курсу «Педагогіка» *«педагогічна діяльність»* – це «структура педагогічної діяльності відповідає загальній структурі діяльності і її можна представити у вигляді таких структурних компонентів: суб'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання і виховання та засоби педагогічної комунікації. Структурні елементи педагогічної системи пов'язані між собою прямими і оберненими зв'язками. Можна виділити і функціональні компоненти педагогічної діяльності : 1) гностичний; 2) проектувальний; 3) конструктивний; 4) організаторський; 5) комунікативний. Функціональні елементи характеризують динамічний характер П.Д. Крім того, педагогічну діяльність можна уявляти у вигляді множини задач, які розв'язує вчитель в ході навчання і виховання учнівської молоді» [71, с. 63–64]. Окрім того, дослідниця дає ще й таке визначення: «Педагогічна діяльність – самостійний вид діяльності, у якому реалізується передача досвіду і культури від покоління до покоління» [71, с. 64].

Колектив учених: І. Зязюн, Л. Крамущенко та І. Кривонос – детально проаналізував поняття «педагогічна діяльність». Вони стверджують: «Педагогічна діяльність як форма вияву активного ставлення людини до навколишньої дійсності сконцентрована в галузі залучення молодого покоління до накопичення суспільного досвіду (в освіті). Для того щоб з'ясувати взаємозв'язок різних сфер людської діяльності і побачити місце педагогічної професії, уявімо цю систему у вигляді схеми: педагогічна діяльність → наукова діяльність → діяльність у мистецтві → виробнича діяльність» [30, с. 11].

«Педагогічна діяльність, – стверджують науковці, – об'єкт дослідження різних галузей педагогічної науки. Дидактика вивчає загальні закономірності навчання як складової педагогічної діяльності. Методика розробляє

ефективні способи викладання конкретних предметів. Теорія виховання визначає принципи й закономірності виховного впливу вчителя на учня. У широкому розумінні педагогічна діяльність розглядається як діяльність, метою якої є виховання підростаючого покоління» [30, с. 14].

А. Москвіна та Ю. Федотова в дослідженні ролі комунікативної культури викладача в організації навчального процесу у вищій школі стверджують: «Педагогічна діяльність являє собою особливий вид спілкування, спрямованого на передачу молодшим поколінням від старших накопичених людством знань, культури та досвіду, створення умов для особистого розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві» [49].

В. Гринько зі свого боку вважає: «Діяльність викладача вищої школи має високу соціальну значущість і займає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості й духовної культури українського суспільства. У сучасну епоху викладач вищої школи повинен одночасно бути: викладачем (передає знання, стимулює активність студентів, формує навички та вміння); вихователем (здійснює всебічний розвиток особистості студента, формує професійні й психологічні якості); ученим (здійснює наукові пошуки в галузі дисципліни, яку викладає); менеджером (організовує аудиторні заняття, стимулює й контролює самостійну роботу студентів); експертом і консультантом (допомагає студенту орієнтуватися у світі наукової інформації)» [29, с. 170].

Тож професійно-педагогічна діяльність сучасного викладача вищої школи – це не лише передача знань, а й складний, багатогранний процес, який вимагає від нього комплексного підходу, емоційної чутливості та постійного самовдосконалення. У цій новій реальності викладач стає не тільки педагогом, а й наставником, партнером і другом для своїх студентів.

Професійно-педагогічна діяльність сучасного викладача вищої школи, на нашу думку, – це комплексна, багатогранна діяльність, яка охоплює не лише викладання, але й формування навчального середовища, підтримку

особистісного розвитку студентів, а також інтеграцію новітніх технологій та методів навчання.

Основні аспекти професійно-педагогічної діяльності

1. *Викладання та навчання.* Основна функція викладача полягає в передачі знань і навичок через лекції, семінари, практичні заняття та інші форми навчання. Сучасні викладачі використовують активні методи, щоб залучити студентів до освітнього процесу.

2. *Розвиток критичного мислення.* Педагоги сприяють розвитку аналітичних навичок і критичного мислення у студентів, заохочуючи їх до обговорення, аналізу та творчого підходу до навчального матеріалу.

3. *Інклюзивність і підтримка.* Сучасний викладач має враховувати різноманітність студентського контингенту, створюючи інклюзивне середовище, де кожен студент відчуває себе комфортно та підтримується.

4. *Використання інформаційних технологій.* Педагоги активно інтегрують ІКТ у навчальний процес, що дозволяє збагачувати навчання та робити його більш доступним і ефективним.

5. *Наставництво.* Викладач виступає не лише як учитель, а й як наставник, підтримуючи студентів у їхньому особистісному та професійному розвитку. Це передбачає надання порад, допомогу в кар'єрному орієнтуванні, допомагаючи їм знайти свій шлях у житті та кар'єрі та створюючи умови для самореалізації.

6. *Самоосвіта і професійний розвиток.* Науково-педагогічні працівники постійно оновлюють свої знання, проходять курси підвищення кваліфікації та впроваджують нові методики, щоб залишатися конкурентоспроможними в своїй галузі. Тож постійний професійний розвиток є невід'ємною частиною діяльності викладача. Вони повинні бути готовими до самоосвіти, відстежуючи нові дослідження, методики та технології, щоб залишатися актуальними у своїй галузі.

7. *Етика та соціальна відповідальність.* Викладачі мають дотримуватися високих етичних стандартів, бути прикладом для студентів,

формуючи в них цінності і патріотизм. відіграють важливу роль у формуванні свідомого громадянина. Вони повинні виховувати в студентів такі цінності, як етика, відповідальність, патріотизм та соціальна активність.

У Законі України «Про освіту» *безперервний професійний розвиток* визначається як постійний процес навчання та вдосконалення професійних компетенцій спеціалістів після здобуття вищої та/або післядипломної освіти. Цей процес дає можливість фахівцю підтримувати та підвищувати стандарти професійної діяльності протягом усієї його кар'єри (Стаття 18. Освіта дорослих). Однією з ключових компетенцій, що впливають із цього підходу, є навчання протягом життя.

Особливості підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої та післядипломної освіти відповідно до «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року №800» передбачають: «Педагогічні (вчені) ради закладів вищої та післядипломної освіти самостійно визначають організаційні питання планування та проведення підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи, з урахуванням вимог цього Порядку» [55].

У зв'язку з набуттям чинності закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зокрема статті 21. Державна мова у сфері освіти, виникло питання вивчення української мови для можливості проведення освітнього процесу. Тож чимало закладів вищої та післядипломної освіти створили програми формування й розвитку комунікативної компетентності й культури викладачів, які й було впроваджено в систему підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої та післядипломної освіти. На нашу думку, кожен викладач має бути унікальною мовною особистістю, індивідом, що володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, котрі вирізняються рівнем структурно-

мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності. Зазначимо, що індивідуальний стиль педагогічного спілкування формується і шліфується викладачем упродовж усього професійного життя. Відомі лінгвісти та психологи наголошують, що неповторний стиль спілкування притаманний непересічним носіям мови, тобто мовним особистостям, якими повинні стати викладачі.

У зв'язку із цим нами визначено три основні педагогічні цілі безперервного професійного розвитку сучасного фахівця: *гносеологічна* (формування особистості через освіту як цілісну систему); *праксеологічна* (розвиток фахівця через безперервне навчання впродовж життя за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти); *аксіологічна* (виховання духовно-моральної та патріотичної особистості). Це передбачає цілісний триєдиний розвиток, що включає: гармонійну особистість як носія суспільно-особистісних цінностей; громадянина й патріота; компетентного фахівця, активного учасника професійно-педагогічної діяльності.

Сучасний викладач вищої школи виконує важливу роль у формуванні майбутніх фахівців, і його діяльність характеризується низкою ключових аспектів. Він має володіти різноманітними педагогічними техніками та методами навчання. Це включає в себе не лише традиційні лекції, а й інтерактивні форми, такі як семінари, групові проекти, кейс-методи і т.ін. Важливою є здатність адаптувати ці методи до специфіки навчального матеріалу і потреб студентів. Викладачі повинні активно використовувати цифрові технології в освітньому процесі. Це може включати онлайн-курси, вебінари, електронні платформи для обміну інформацією та ресурсами. Вміння інтегрувати ці інструменти у навчання робить його більш ефективним та доступним.

Високий рівень комунікативної культури є необхідністю. Сучасний викладач повинен уміти налагоджувати зв'язок зі студентами, створювати довірливу атмосферу, де студенти можуть вільно висловлювати свої думки та запитання. Це допомагає стимулювати активність і замученість здобувачів

вищої освіти. Науково-педагогічний працівник повинен мати здатність до міждисциплінарного підходу, поєднуючи знання з різних галузей. Це допомагає студентам краще зрозуміти, як теоретичні знання можуть бути застосовані на практиці.

Тож сучасний викладач вищої школи – це не лише фахівець у своїй галузі, а й людина, яка формує майбутнє суспільства. Його роль полягає в комплексному розвитку студентів, вихованні нових цінностей та навичок, що є критично важливими в сучасному світі.

Зважаючи на вищесказане, доходимо висновку, що професійно-педагогічна діяльність сучасного викладача вищої школи є багатограним і динамічним процесом, що вимагає високого рівня адаптивності, креативності та постійного самовдосконалення. Тільки в такій атмосфері можна створити умови для всебічного розвитку студентів і підготовки їх до викликів сучасного світу.

1.2. Комунікативна культура сучасного викладача в педагогічній теорії

Комунікативна культура викладача є однією з ключових складових професійної компетентності, яка визначає ефективність його взаємодії зі студентами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. У педагогічній теорії комунікативну культуру трактують як систему знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне передавання інформації, розвиток взаєморозуміння та сприяють продуктивному навчальному процесу. Комунікативна культура викладача включає не лише вербальні й невербальні аспекти комунікації, але й цінності, етичні норми, соціальні та психологічні чинники, які формують основи професійної взаємодії в освітньому середовищі.

Здійснено чимало досліджень спілкування як основи життєдіяльності людини. Так, С. Абрамович та М. Чікарьова проаналізували мовленнєву комунікацію, приділили увагу етиці та психології мовленнєвої діяльності, а також техніці мовлення як основному шляху досягнення згоди при

мовленнєвій комунікації [1]. Науковець Ф. Бацевич дослідив найактуальніші проблеми комунікативної лінгвістики, загальні закони спілкування за допомогою мови, вплив на мову психічних, соціальних, культурних чинників тощо [10]. Учений Я. Радевич-Винницький розглянув основні аспекти культури спілкування та етикету, ним висвітлено питання стилів мови і мовлення, нормативності, двомовності спілкування, поведінки у стандартних етикетних ситуаціях [60].

Дослідниці Л. Лосина та С. Толочко розглянули психологічні механізми та етику мовленнєвої діяльності, основні аспекти культури комунікації та етикету під час ділового спілкування [42]. Т. Чмут та Г. Чайка дослідили етичні норми та психологічні механізми ділового спілкування, розкрили складові, що формують його культуру [82].

Важливими є і питання педагогічного спілкування. А. Акімова та Н. Кухарев розглянули етику педагогічного спілкування [3]. С. Максименко та М. Заброцький – технологію спілкування через аналіз комунікативної компетентності вчителя, її сутність і шляхи формування [43]. Для нашого наукового дослідження велику роль відіграють дослідження культури викладача. Л. Мамчур, зокрема, досліджено технології розвитку комунікативно-корпоративної культури педагога професійної освіти [45].

Питанням формування культури викладача, зокрема й комунікативної, присвячено чимало дисертаційних досліджень. Так, С. Амеліна проаналізувала теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів [4], а В. Кручек дослідила формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін [36]. Н. Волкова розглянула теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації [18]. О. Гаврилук розроблено формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи [22], С. Терещук – психологічні детермінанти комунікативного потенціалу вчителя [72]. Н. Флегонтова

розглядала комунікативну культуру викладача вищого навчального закладу як компонент педагогічної майстерності [81].

В. Садова дослідила формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи [64], О. Ясько – формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет [86]. Т. Бутенко вивчено формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін [12], С. Симоненко – формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії у закладах вищої освіти [68].

Окрім того, Л. Байдюк проаналізовано формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах [7], а Д. Годлевська розкрила проблему формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету [24].

Розпочнемо аналіз понятійно-категоріального апарату нашого дослідження. Так, Тлумачний словник української мови термін «культура» тлумачить так: «Культура. 1. Все, що створено людським суспільством і існує завдяки фізичній та розумовій праці людей, на відміну від явищ природи. 2. Сукупність досягнень суспільства в науці, мистецтві, в організації державного і суспільного життя у кожен історичну епоху. 3. Ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності» [75, с. 126].

Словник базових понять з курсу «Педагогіка» О. Антонової містить аналіз ще одного важливого для нас поняття «педагогічна культура» та пояснює його як «1) загальна характеристика особистості педагога, що відображає здатність до навчально-виховної діяльності в сукупності з ефективною взаємодією із учнями; 2) динамічна система педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної поведінки людини; 3) суб'єктивний прояв загальнокультурного досвіду вчителя в умовах професійної діяльності, який визначає процес трансляції, інтерпретації й

творення знань, цінностей і способів активності в навчально-виховному процесі та відображає рівень особистісно-професійної зрілості фахівця. Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах» [69, с. 64].

Упродовж тривалого часу вітчизняні науковці комунікативну культуру сприймали як набір норм і правил, що регулюють спілкування. Хоча це важливі аспекти, вони не дозволяють повною мірою зрозуміти складність і багатогранність цього феномену. У процесі формування комунікативної культури важливо оволодіти культурно-педагогічною спадщиною, усвідомити роль педагога як активного учасника культурного процесу. Він має стати носієм рефлексивного підходу до цінностей, що є ключовим для впровадження інновацій у навчання.

Дослідниці К. Галацин та А. Хом'як, аналізуючи комунікативну культуру викладачів, стверджують, що професійно-педагогічна освіта особистості є комплексним утворенням, в основу якого закладені кілька важливих складових: культура мови, етика комунікативної поведінки, система ціннісних орієнтацій і світоглядна культура. Особливе значення в професійній освіті має комунікативна культура, яка визначає наявність у фахівця певних особистісних якостей, умінь і навичок, необхідних для досягнення цілей у міжособистісній взаємодії. Ця культура дозволяє не лише конструктивно спілкуватися, але й орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, адаптуватися до нових умов взаємин у виробничому колективі, а також прагнути до самовдосконалення і самореалізації [20].

Аналіз тлумачення терміна «комунікативна культура» в дослідженнях науковців дозволив укласти таблицю 1.1 «Аналіз терміна «комунікативна культура»».

Таблиця 1.1

Аналіз терміна «комунікативна культура»

Автор	Дефініція терміна
К. Галацин, А.Хом'як	«...комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього фахівця; основними характерними ознаками її є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування; це рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності» [20, с. 18].
О. Грейліх	«Комунікативна культура сучасного педагога розглядається як інтегративна духовно-гуманістична якість комунікації, складноорганізована соціальна та індивідуально-особистісна система, що має гуманістичну спрямованість.» [28, с. 559].
Т. Люріна Н. Молодиченко М. Коваленко	«Комунікативна культура сучасного педагога – складова частина його професійної культури. У той же час, комунікативна культура – поняття більш широке, оскільки характеризує активність індивіда також і поза сферою його професійних інтересів.» [43, с.52].
А. Москвіна, Ю. Федотова	«Комунікативна культура виражається в умінні установлювати гуманістичні, особистісно-орієнтовані взаємовідносини зі студентами та колегами, що передбачає наявність у педагога наступних якостей: орієнтації на позитивні, сильні сторони, значимість та уважність до іншої людини; здатності до розуміння та врахування емоційного стану іншого; вміння мотивувати людей на досягнення поставленої мети; повага до самого себе, знання своїх переваг, уміння використовувати їх у власній діяльності; сила характеру, якості лідера та здатність зацікавити» [49]
Н. Флегонтова	«комунікативна культура викладача – це прояв гуманістичного спрямування його індивідуальної творчості у вирішенні завдань професійно-педагогічної діяльності. Комунікативна культура викладача є одним з найважливіших функціонально значущих елементів культури суспільства в цілому» [81, с. 148].
Н.Шварп, Н. Науменко	«комунікативна культура викладача ЗВО є вагомим складником комунікативної компетентності фахівця педагогіки та забезпечує якість педагогічного спілкування з моральної, етичної, ділової, мовленнєвої, особистісної сторін. Процес формування комунікативної культури є складним і неоднозначним. У навчальному закладі ми маємо справу з уже сформованими особистостями, які мають свої принципи, цінності, установки, світогляд тощо» [84, с. 213].
О.Шолох	«поняття «комунікативна культура» логічно пов'язує визначення сутності спілкування (взаємодія, стосунки, відносини, контакти, обміни тощо) в певну систему, визначає спілкування як цілісне суспільне і духовне, зокрема психологічне і моральне утворення ... комунікативна культура близька за змістовим визначенням до комунікативної етики, системи моральних принципів, норм і цінностей, які покликані надавати як міжособистісним, так і загальносуспільним взаєминам гуманістичного значення» [85, с. 226].

Джерело: створено автором

Проаналізуємо розробленість питання комунікативної культури сучасного викладача в педагогічній теорії через розгляд досліджень закордонних науковців.

Важливим для сучасного викладача знати вербальні та невербальні аспекти комунікації та доцільно використовувати їх у професійній діяльності

Вербальні засоби комунікації відіграють центральну роль у процесі викладання. До них належать мова, манера спілкування, лексичний склад, стилістика мовлення та логічна структура висловлювань. Викладач повинен вміло використовувати різні мовні конструкції, добирати слова відповідно до рівня підготовки аудиторії, а також уміти пояснювати складні поняття зрозумілою мовою. Зокрема, закордонні науковці Н. Fry, S. Ketteridge та S. Marshall стверджують, що успішні викладачі відзначаються здатністю до імпровізації, що дозволяє їм оперативно реагувати на зміни в ході заняття або запитання студентів [91].

Невербальні засоби комунікації, такі як міміка, жести, поза та інтонація, є не менш важливими у викладацькій діяльності. Вони доповнюють вербальне повідомлення, підсилюючи його або, навпаки, можуть викликати суперечливе враження. Наприклад, на думку D. McClelland, позитивна міміка й відкрита поза можуть сприяти встановленню емоційного контакту з аудиторією, тоді як стриманість чи агресивна інтонація можуть призвести до бар'єрів у спілкуванні [97].

Значущим є і розуміння особливості комунікативної взаємодії у вищій школі. Комунікативна культура викладача вищої школи відрізняється від комунікативної культури в інших навчальних закладах через специфіку аудиторії та цілей навчального процесу. Основним завданням є не лише передавання знань, але й розвиток критичного мислення, уміння самостійно приймати рішення та досліджувати проблеми. Науковець K. Vain стверджував, що викладач повинен створювати такі умови комунікації, які спонукатимуть студентів до самостійного пошуку інформації, дискусій та критичної оцінки поданого матеріалу [87].

Для цього необхідно враховувати особливості вікової психології студентів, їхні соціальні, культурні та індивідуальні особливості. Студенти вищої школи перебувають на етапі формування професійної ідентичності, тому викладачеві важливо бути відкритим до обговорення різних точок зору, стимулювати дискусії та створювати атмосферу співпраці.

Важливим елементом комунікативної культури є емпатія, оскільки вона дозволяє викладачеві розуміти емоційний стан студентів і будувати на цій основі навчальний процес. Викладачі, які володіють емпатією, здатні краще відчувати настрої аудиторії, коригувати темп подачі матеріалу, адаптуватися до рівня підготовки студентів та створювати позитивний психологічний клімат для навчання. Це важливо, на думку А. Gordon, як для ефективності навчання, так і для підтримання мотивації студентів [92]. Високий рівень емпатії у викладача також сприяє формуванню позитивних взаємовідносин між студентами, адже викладач слугує моделлю для наслідування у питаннях толерантності та взаєморозуміння.

Однією з важливих складових комунікативної культури є дотримання етичних норм у професійній діяльності. Викладач вищої школи не лише передає знання, але й формує у студентів цінності та орієнтири, які вони застосовуватимуть у майбутній професійній діяльності. Закордонний науковець D. Вок наголошує, що етична комунікація передбачає дотримання принципів академічної доброчесності, поваги до особистості студента, об'єктивності в оцінюванні результатів навчання, толерантності до різних поглядів і позицій [88].

Етичні аспекти комунікації також включають уникнення конфліктів, конструктивне вирішення суперечок і створення атмосфери взаємоповаги. Особливо важливою є роль викладача як морального авторитету у формуванні академічної культури студентів.

З розвитком цифрових технологій виникають нові виклики в комунікативній діяльності викладачів. Дистанційне навчання, використання цифрових технологій у викладанні змінюють традиційні форми взаємодії з

аудиторією. Так, учений В. Moorhouse вважає, що викладачі мають вміти ефективно організовувати онлайн-лекції, керувати груповими дискусіями в цифровому середовищі та забезпечувати активну участь студентів навіть в умовах віддаленого навчання [98].

Крім того, цифрові технології створюють ризик втрати особистісного контакту між викладачем і студентами, що може негативно впливати на якість комунікації та емоційний клімат навчального процесу. Тому сучасний викладач має вміти гармонійно поєднувати традиційні й цифрові методи комунікації, зберігаючи емпатійний і толерантний підхід.

З огляду на здійснений аналіз зробимо спробу сформулювати пояснення терміна *«комунікативна культура викладача вищої школи»* як здатність викладача до використання теорії комунікації та оволодіння вміннями ефективної комунікативної взаємодії, до адаптації комунікативних стратегій відповідно до потреб аудиторії, створення позитивного емоційного фону, опанування комунікативно значущих труднощів педагогічного спілкування, уникнення конфліктів і стимулювання активної участі студентів в освітньому процесі.

Продовжимо аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження поясненням поняття «формування». Так, Глумачний словник української мови Д. Гринчишина так витлумачує термін «формувати»: «1. Надавати чому-небудь певної форм. 2. Виховувати, спрямовувати. 3. Утворювати, організовувати» [75, с.284].

К. Галацин та А. Хом'як специфіку формування комунікативної культури майбутніх фахівців розкривають у «контексті аналізу особливостей: 1) особистісного становлення в юнацькому віці; 2) студентства як специфічної соціальної спільноти; 3) майбутньої професійної діяльності (технічного чи гуманітарного профілю); 4) організації розвивально-комунікативного середовища в закладі вищої освіти» [20, с. 25].

О. Грейліх, аналізуючи психологічні особливості комунікативної культури майбутніх педагогів, вважає, що формування комунікативної

культури у здобувачів вищої освіти педагогічного спрямування під час їхньої професійної підготовки передбачає розвиток цієї якості через різні форми освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Зміст цієї підготовки базується на діалектичному зв'язку між загальним (загальнопедагогічна підготовка для виховно-освітньої роботи), специфічним (комунікативна підготовка) та індивідуальним (формування комунікативної культури педагога як умови її розвитку у дітей). Найважливішими професійно-педагогічними показниками сформованої комунікативної культури у студентів є усвідомлення важливості цієї культури у професійній діяльності та рівень оволодіння комунікативною діяльністю [28, с. 569].

Дослідниці Т. Люріна, Н. Молодиченко та М. Коваленко щодо формування комунікативної культури виокремлюють такі основні напрями:

– «професійна освіта молодшої людини не може бути завершеною без сформованої культури мови, мистецтва мовлення, етики комунікативної поведінки, високих моральних якостей та гуманістичного світогляду;

– комунікативна культура передбачає наявність у кожного фахівця певних якостей і стратегій поведінки, які сприяють досягненню цілей у спілкуванні з іншими людьми: скласти позитивне враження про себе, продуктивно спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, прагнути до самореалізації в суспільних відносинах, адаптуватися до нових стосунків у трудовому колективі» [43, с. 52].

Формування комунікативної культури педагога, на думку А. Москвіної, Ю. Федотової, є критично важливим аспектом для успішної організації освітнього процесу, оскільки об'єктом його діяльності виступає не матеріальний носій знань, а особистість з усіма її унікальними рисами. Викладач постійно бере участь у процесі спілкування, що передбачає багатогранні і різноманітні відносини з студентами та колегами. Сучасне суспільство вимагає фахівців, які здатні постійно розвивати свої особистісні якості, духовний світ і професійні компетенції. Тому педагог, як спеціаліст у системі «людина–людина», повинен володіти високим рівнем комунікативної

культури, що включає знання, вміння та навички, які є основними складовими компетентності викладача вищої школи [49].

Цікавим є сучасне дослідження О. Ясько формування комунікативної культури учителів в умовах повсюдного використання мережі «Інтернет». Так, автор стверджує: «В умовах інформаційного суспільства одним із основних джерел отримання інформації в сучасному світі є засоби масової інформації, а також інтернет-ресурси, що становлять сукупність інтегрованих програмно-апаратних та технічних засобів, а також інформації, призначеної для публікації в мережі Інтернет, яка відображається у відповідній текстовій, графічній або звуковій формах. Відповідно в контексті формування комунікативної культури майбутнього вчителя іноземних мов особливої актуальності набувають комунікативні інтернет-ресурси (автентичні тексти, електронна пошта, чати, матеріали з Вікіпедії, YouTube, вебінар, блог, e-mail дискусійні групи, Skype, щотижневий інформаційний бюлетень з комунікативної культури, веб-квест, телекомунікаційний проект)» [86, с. 13].

У нашому дослідженні поняття «*формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи*» будемо розуміти як комплексний процес, що включає розвиток мовленнєвих навичок, емоційної чутливості, міжкультурної компетентності та етичних норм, які сприяють ефективній взаємодії з студентами, створенню сприятливого навчального середовища та успішній професійній діяльності.

Таким чином, комунікативна культура сучасного викладача є важливою складовою його професійної діяльності, що забезпечує успішну взаємодію з аудиторією та підвищує якість освітнього процесу. Вона включає вербальні і невербальні аспекти, емпатію, толерантність, дотримання етичних норм і здатність до адаптації комунікативних стратегій відповідно до потреб студентів. У сучасних умовах цифровізації та інтернаціоналізації освіти комунікативна культура викладача набуває нових аспектів, що пов'язані з використанням ІКТ і викликами дистанційного навчання.

Висновки до першого розділу

У результаті здійсненого аналізу досліджено, що професійно-педагогічна діяльність сучасного викладача вищої школи – це не лише викладання навчальних дисциплін та проведення наукових досліджень, але й активна участь у формуванні майбутніх фахівців, розвиток їхніх особистісних якостей та підготовка до реальних викликів сучасного світу. Це покликання, яке вимагає постійної адаптації, творчості та глибокої людяності.

Доведено, що сучасний викладач вищої школи виконує важливу роль у формуванні майбутніх фахівців, і його діяльність характеризується низкою ключових аспектів. Він має володіти різноманітними педагогічними техніками й методами навчання. Це включає в себе не лише традиційні лекції, а й інтерактивні форми, такі як семінари, групові проекти, кейс-методи і т.ін. Важливою є здатність адаптувати ці методи до специфіки навчального матеріалу і потреб студентів.

Установлено, що дослідженню комунікативної культури сучасного викладача вищої школи присвячено праці низки закордонних та українських науковців. Зазначено, що аналіз терміна «комунікативна культура» у наукових працях учених дає можливість зрозуміти його з різних точок зору, а саме: як компонент (складова) професійно-педагогічної культури; інтегративну духовно-гуманістичну якість комунікації; прояв гуманістичного спрямування його індивідуальної творчості у вирішенні завдань професійно-педагогічної діяльності; вагомим складником комунікативної компетентності фахівця педагогіки та забезпечує якість педагогічного спілкування тощо.

Сформульовано авторське пояснення терміна «комунікативна культура викладача вищої школи» як здатність викладача до використання теорії комунікації та оволодіння вміннями ефективної комунікативної взаємодії, до адаптації комунікативних стратегій відповідно до потреб аудиторії, створення позитивного емоційного фону, опанування комунікативно

значущих труднощів педагогічного спілкування, уникнення конфліктів і стимулювання активної участі студентів в освітньому процесі.

Наголошено, що поняття «формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи» вживається нами в значенні комплексного процесу, що включає розвиток мовленнєвих навичок, емоційної чутливості, міжкультурної компетентності та етичних норм, які сприяють ефективній взаємодії з студентами, створенню сприятливого навчального середовища та успішній професійній діяльності.

Підсумовано, що ключові аспекти формування комунікативної культури полягають у самореалізації педагога в професійній сфері та створенні унікальної творчої системи навчання. Постійне бажання впроваджувати нові підходи та самовдосконалюватися активно сприяє розвитку комунікативних навичок.

Таким чином, питання формування комунікативної культури викладача набуває критичного значення для підвищення його професійної ефективності та продуктивної взаємодії зі студентами.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

2.1. Сутність та структура поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи»

Комунікативна культура сучасного викладача вищої школи є важливим компонентом його професійної діяльності, яка визначає ефективність освітнього процесу та взаємодію між викладачем і студентами. Це поняття включає в себе як знання, так і вміння, які сприяють налагодженню продуктивних комунікацій в освітньому середовищі.

Комунікативна культура викладача вивчалася українськими науковцями з різних боків. Основи цього явища вивчали такі дослідники: Н. Басюк [9], К. Галацин та А. Хом'як [20], О. Гаврилюк [22], Т. Гончар [25], О. Грейліх [27], О. Корніяка [34], О. Фенцик [78] тощо.

С. Левченко, зокрема, досліджено творчо-комунікативну позицію майбутнього вчителя як педагогічну проблему [41]. Важливою є наукова розвідка А. Москвіною та Ю. Федотової про роль комунікативної культури викладача в організації навчального процесу у вищій школі [49]. Цікавим є дослідження Л. Омельченко щодо індивідуального стилю педагогічного спілкування як одного із чинників продуктивної взаємодії викладача і студентів [51], а також В. Сгадової стосовно комунікативної культури викладача як умови гуманізації педагогічної взаємодії у навчальному процесі [66].

А. Семенова та С. Мельник у своїй праці «Мистецтво мовлення сучасного педагога» [67] надають інструменти для реалізації практичної можливості педагогові «шліфувати» професійне мовлення; акторами увагу приділено ораторському мистецтву в педагогічному монолозі та бесіді, описано ключові вимоги й рекомендації щодо підготовки до виступів;

застосування специфічних технік особистісно-професійного вдосконалення в контексті розвитку культури мовлення педагога: аутотренінгу, медитації, навіювання.

К. Галацин та А. Хом'як сутність комунікативної культури майбутнього фахівця вбачають у її ролі як особливої якості особистості, її позиції, «що проявляється в потребі взаємодіяти з іншими людьми, в креативності й індивідуальності, а також характеризується сукупністю комунікативних знань, сформованістю умінь контролювати і регулювати свою мовну поведінку, грамотно і переконливо аргументувати свою позицію, вміння вести ділові переговори в процесі професійної діяльності, швидко орієнтуватись у комунікативній ситуації й обирати необхідний стиль поведінки для досягнення мети комунікативного акту, продуктивно й доброзичливо співпрацювати в процесі вирішення професійних завдань» [20, с. 22] (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Комунікативна культура особистості

Джерело: цитується за [20].

Український філософ С. Сарновська поняття «комунікативна культура» визначає як специфічний аспект соціальної культури, який акцентує увагу на «людському вимірі» суспільних і міжсуб'єктних взаємин. Основною метою комунікативної культури є взаємозбагачення індивідів через інформаційний обмін, трансляцію знань та поширення позитивного життєвого досвіду спільного існування [65, с.9].

О. Грейліх комунікативною культурою вважає динамічний аспект особистості, який поєднує мистецтво слухання та мовлення. Вона сприяє об'єктивному сприйняттю та правильному розумінню думок здобувачів освіти, допомагаючи встановлювати взаємини та досягати ефективної взаємодії, що зі свого боку ґрунтується на спільних інтересах [27].

Л. Варга аналізує формування комунікативної культури майбутніх вчителів засобами інтерактивних технологій. На думку дослідниці, комунікативна культура виконує низку важливих функцій: інформаційну, яка передбачає обмін даними між учасниками комунікації; інтерактивну, що включає вміння презентувати і захищати власну точку зору; та емоційну, яка забезпечує створення позитивної атмосфери під час спілкування. Педагог має вміти відчувати емоційний стан співрозмовника через невербальні сигнали і контролювати свій психічний стан у процесі спілкування [15, с. 16].

У дослідженнях вченої М. Рудь комунікативна культура визначається як здатність узгоджувати й співвідносити свої дії з іншими, приймати та сприймати думки інших, добирати й представляти аргументи, висувати альтернативні пояснення, обговорювати проблеми, а також проявляти розуміння й повагу до позицій співрозмовників. Це сприяє регулюванню стосунків і створенню спільності комунікантів у досягненні спільної мети. Дослідниця вважає, що комунікативну культуру можна розглядати як невід'ємну частину професійної культури, яка характеризується особистісною і професійною цінністю та орієнтацією на інших учасників комунікативного процесу [61].

Дослідниця М. Філоненко, досліджуючи психологію спілкування, пропонує перелік навичок, які формують комунікативну культуру спілкування педагога:

- чітко формулювати свої ідеї;
- дотримуватися етичних норм під час спілкування;
- усвідомлювати, коли комунікація є доречною;
- мати ясне уявлення про мету своїх комунікацій;
- обирати найбільш підходящий та ефективний спосіб взаємодії;
- демонструвати довіру до співрозмовника;
- ідентифікувати й усувати моменти нерозуміння;
- уміти запобігати та конструктивно вирішувати конфлікти;
- бути відкритим до чужих точок зору;
- уважно слухати співрозмовника [79].

Тож складниками комунікативної культури науковцями визначено: грамотна побудова фраз і доступна мова; дотримання адекватного тону бесіди; психоемоційна регуляція (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основи комунікативної культури особистості

Джерело: цитується за [35].

До наведених навичок, які формують комунікативну культуру викладача, також можна віднести вміння впевнено виступати перед аудиторією; переконувати співрозмовника; ефективно говорити та слухати; правильно репрезентувати себе; обирати відповідний стиль спілкування; захищатися від маніпуляцій співрозмовника; орієнтуватися в особливостях партнера за допомогою невербальних засобів; вести академічні дискусії та переговори; вирішувати конфліктні ситуації та багато іншого.

Н. Шварп та Н. Науменко стверджують: «Знання, що забезпечують високий рівень комунікативної культури, складаються зі: знань еволюції загальної комунікації та педагогічної комунікації, знань соціально-культурних норм та етики педагогічного спілкування, знань психолого-педагогічних закономірностей і законів ефективного педагогічного спілкування. До загальнокультурних знань педагога відносять знання в галузі літератури, мистецтва, вміння орієнтуватися в питаннях різних релігій, економіки, соціального буття, наявність захоплень і хобі у викладача. Зазначене останнім робить викладача сучасним, цікавим, авторитетним і надає можливості здійснювати педагогічний вплив на тих, з ким він працює» [84, с. 213].

Представимо наше розуміння сутності комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

1. Визначення поняття. *Комунікативна культура* охоплює систему знань, навичок, умінь і цінностей, які забезпечують ефективну взаємодію між людьми. У контексті діяльності викладача це означає здатність адекватно сприймати, обробляти та передавати інформацію, ураховуючи індивідуальні особливості студентів, а також соціокультурні аспекти освітнього процесу.

2. Роль в освітньому процесі. Комунікативна культура є основою для створення довірливої атмосфери в аудиторії, де студенти можуть відкрито висловлювати свої думки, ставити запитання та брати участь у дискусіях. Вона сприяє розвитку критичного мислення, ініціативності та креативності в студентів. Включає невербальні елементи, такі як мова тіла, інтонація, зоровий

контакт і емоційна виразність, які також відіграють важливу роль у передачі інформації та створенні емоційного зв'язку зі студентами.

3. Взаємозв'язок із професійною діяльністю. Комунікативна культура передбачає знання мови, дотримання її норм (фонетичних, акцентуаційних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних), значний лексичний запас, удосконалення літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення в мовній практиці норм літературної мови.

Структура комунікативної культури розгалужена. Науковці К. Галацин та А. Хом'як стверджують, що «переважно в структурі комунікативної культури виділяють: когнітивно-операційну сферу (знання, уміння, навички, професійні особистісні якості); потребнісно-мотиваційну сферу (спрямованість особистості, потреби та інтереси, мотиви); поведінково-діяльнісну сферу (засоби виконання діяльності, її результати). Наповнення змістом визначених структурних компонентів залежить від конкретного виду діяльності особистості, специфіки професії. Найбільш невизначеними, а отже й варіативними є професійно важливі якості особистості. Визначення цих якостей зазвичай ґрунтується на традиційному кваліфікаційному підході до особистості майбутнього фахівця» [20, с. 20].

Дослідниці Т. Люріна, Н. Молодиченко та М. Коваленко, «спираючись на сучасні дослідження у сфері спілкування, взаємостосунків і взаємодії суб'єктів і об'єктів, у структурі комунікативної культури педагога можна виділити такі складові: світоглядна складова: система поглядів, переконань, принципів, знань і цінностей, етичних і естетичних норм; мотиваційна складова: мотиви комунікативної поведінки, комунікативні установки, професійна спрямованість; власне комунікативна складова: комунікативні вміння і навички (вербальні, невербальні), культура і змістовність мовлення; емоційно-вольова складова: емпатія, тактовність, витримка, толерантність, почуття гумору; конструктивна складова: адекватне сприйняття і самооцінка, гнучкість, рефлексивні здібності, здатність прогнозувати розвиток взаємостосунків і взаємодії» [43, с. 52].

Л. Варга називає серед ключових показників сформованості комунікативної культури розвиток комунікативної компетентності, умінь і особистісних якостей. Учитель повинен знати норми і правила спілкування, бути ініціативним у взаємодії, стимулюючи партнерів до активної участі. Важливо також враховувати культурні традиції та етичні, естетичні й моральні норми, а також індивідуальні та вікові особливості співрозмовників. Ці характеристики мають особливе професійне значення для майбутнього вчителя. Окрім вміння говорити, учитель має навчитися активно слухати співрозмовника, що вимагає концентрації уваги та здатності до глибокого розуміння почутого [15, с. 16].

Глибокі знання вікової психології та фізіології студентської молоді є невід'ємною складовою професійної підготовки викладача. Вони дозволяють йому знаходити найбільш ефективні механізми стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів. Ці знання, зокрема, сприяють вибору відповідних технологій, форм і методів взаємодії, які базуються на принципах конструктивного діалогу та партнерства.

Розуміння психічних і фізіологічних особливостей студентів дає можливість викладачеві адаптувати свої підходи до навчання, враховуючи індивідуальні потреби та інтереси молоді. Це зі свого боку створює продуктивне навчальне середовище, де студенти відчують підтримку й зацікавленість у власному розвитку. Викладач, спираючись на знання вікової психології, може ефективно організовувати освітній процес, формуючи конструктивний діалог, що сприяє розвитку критичного мислення, креативності й активної участі здобувачів вищої освіти в навчанні

На нашу думку, комунікативна культура сучасного викладача вищої школи може бути представлена через *кілька основних складових*: знання, навички, цінності й установки, соціокультурний контекст. Розглянемо їх детальніше.

1. *Знання* як система інформації, фактів, понять і навичок, які індивід здобуває в процесі навчання, досвіду чи дослідження: *теоретичні* – розуміння

основ комунікації, лінгвістики, педагогіки, психології навчання, культурних особливостей студентів; *спеціалізовані* – володіння специфікою навчальної дисципліни, що викладається, і її зв'язками з іншими дисциплінами.

2. *Навички* як здібності, які дозволяють ефективно взаємодіяти з іншими людьми, передавати інформацію, слухати та розуміти інших, а також виражати свої думки і емоції: *вербальні* – чіткий і зрозумілий виклад матеріалу, ведення дискусії, формулювання запитань та надавання зворотного зв'язку; *невербальні* – використання мови тіла, виразу обличчя та інтонації для підсилення комунікаційного ефекту; *емоційні* – управління своїми емоціями й емоціями студентів, адаптація до їхніх настроїв.

3. *Цінності та установки* як важливі складові комунікативної культури, оскільки вони визначають ставлення особи до процесу спілкування та впливають на якість взаємодії з іншими людьми: *відкритість до нових ідей* як готовність приймати різні точки зору, слухати студентів та враховувати їхні думки; *валідність інформації* – забезпечення точного й об'єктивного передавання знань; *емпатія* у ролі здатності розуміти й відчувати переживання студентів, що допомагає у створенні довірливих взаємин; *толерантність* – уміння викладача створювати сприятливий психологічний клімат для навчання, незалежно від соціальних, культурних чи національних відмінностей студентів; *професійна етика*, що передбачає дотримання моральних принципів у взаємодії зі студентами, формування в них відповідальності й поваги; *рефлексія* – уміння оцінювати й аналізувати власні комунікативні дії, здатність до самовдосконалення.

4. *Соціокультурний контекст* є важливим аспектом, що впливає на ефективність освітнього процесу та взаємодію зі студентами: *культурна чутливість*, а саме розуміння і врахування культурних, соціальних та індивідуальних відмінностей студентів у процесі навчання; *міжкультурна комунікація*, тобто вміння взаємодіяти з представниками різних культур, що особливо важливо в умовах міжнародної освіти.

На формування *комунікативної культури сучасного викладача вищої школи* з точки зору мовознавства (лінгвістики) впливають такі чинники:

- система норм літературної мови (мовний компонент культури мовлення). Граматична і стилістична грамотність, повнота розуміння мовної одиниці й володіння законами логіки при створенні та сприйнятті текстів визначають правильність, точність і логічність мовлення в конкретній ситуації або певній сфері спілкування;

- сукупність етичних правил свого народу (етичний компонент культури мовлення). Правильність мовлення передбачає також знання культурної традиції та заборон (табу), розуміння, що таке доречність і чистота мовлення;

- мета й обставини спілкування (комунікативний компонент культури мовлення). Крім володіння мовними нормами та знання культурно-етичних варіантів, на культуру мовлення впливає вміння гнучко поводитися в конкретній ситуації, зокрема висловлюватися доречно, лаконічно, ясно;

- національні уявлення про красу мовлення (естетичний компонент культури мовлення). Краса українського мовлення формується евфонічністю (милозвучністю), словниковим багатством, різноманітністю граматичних конструкцій і стилістичною виразністю;

- мовна освіта й загальна освіченість мовців.

Висока комунікативна культура означає досконале володіння літературною мовою в процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Комунікативна культура викладача формується через володіння мовними та мовленнєвими кодами спілкування, а також через індивідуальні особливості, пов'язані з його почуттями, думками і діями, які відповідно до соціальних ситуацій виявляються доцільними в повсякденному та професійному житті. У складі комунікативної культури викладача можна виокремити два основні компоненти: мовну культуру та мовленнєву культуру.

Мовна культура (культура спілкування) – це сукупність стратегій поведінки, які індивід накопичує на основі попереднього досвіду спілкування і

використовує для досягнення своїх цілей під час комунікації. Мовленнєва культура зі свого боку слугує інструментом самореалізації особистості у взаємодії з іншими людьми. Мовленнєва культура сучасних викладачів включає в себе вміння професійно, змістовно та зв'язно висловлювати свої думки. Вона передбачає також стилістичну грамотність і вміння вільно користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах спілкування. Це є однією з найважливіших умов їхньої професійно-педагогічної діяльності, оскільки сприяє формуванню ефективних комунікаційних навичок, необхідних для успішного освітнього процесу.

Основними якісними ознаками мовленнєвої культури, їх ще називають критеріями культури мовлення, є *правильність, чистота, точність, логічність, виразність, доречність, багатство*.

Правильність мовлення визначається відповідністю чинним нормам. Норма – це сукупність мовних засобів, які вважаються зразковими на певному етапі розвитку суспільства. Чистота мовлення відображає охайність мовця, а його порушення можуть викликати: нелітературна вимова, слова за межею нормативності (кальки з російської, росіянізми, діалектизми, жаргонізми, просторічні та вульгарні слова, канцеляризми, слова-паразити, так звані «модні» слова та зайві іншомовні терміни). Точність мовлення пов'язана з ясністю мислення та знанням теми.

Дотримання логічності передбачає послідовне і розумне висловлення думок, що відповідає законам логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальності. Виразність мови забезпечується правильною вимовою голосних і приголосних звуків, нормативним наголошенням слів, адекватним використанням елементів просодики та образно-емоційною насиченістю висловлювань. Контекстуальна доречність мовлення виникає, коли слова поєднуються за змістом. Багатство мовлення проявляється у використанні різноманітних мовних одиниць, форм і значень, що відображається у слововживанні, фразеологізмах, граматичних і стильових формах, а також інтонаційних відтінках.

Мовленнєва культура майбутнього психолога є суттєвою складовою його комунікативної культури, що фокусується на навчанні, вихованні та всебічному розвитку особистості. Основні функції мовленнєвої культури в педагогічній діяльності включають низку виокремлених. Комунікативну функцію, яка полягає у встановленні та регуляції взаємовідносин між педагогом і студентами, а також у забезпеченні гуманістичного підходу до їхнього розвитку, що включає повагу та підтримку індивідуальних потреб кожного здобувача освіти. Психологічну функцію, метою якої є створення умов для психологічної свободи студентів, що сприяє вираженню їхньої індивідуальності. Це також передбачає усунення соціальних бар'єрів і утисків, які можуть заважати розвитку особистості. Пізнавальну функцію задля забезпечення повноцінного сприймання інформації студентами та формування в них особистісного й ціннісного ставлення до знань. Ця функція акцентує увагу на важливості активного залучення студентів у процес навчання. Організаційну функцію, котра забезпечує ефективну структуру навчально-практичної діяльності студентів, що сприяє раціональному використанню часу та ресурсів. Додатково можна виділити такі функції: розвиваючу, спрямовану на стимулювання когнітивного, емоційного та соціального розвитку студентів; інформаційну для забезпечення передачі знань і інформації в доступній та зрозумілій формі; регулятивну, що включає управління процесом навчання та контролю за дотриманням навчальних стандартів; емоційну задля сприяння розвитку емоційної грамотності, що дозволяє студентам краще розуміти свої почуття та почуття інших.

В умовах глобалізації та стрімких змін у суспільстві розвиток комунікативної культури стає надзвичайно актуальним для підготовки фахівців, здатних адекватно реагувати на виклики сучасності, оскільки технологічний прогрес впливає на способи взаємодії між людьми. До ключових аспектів означеного процесу відносимо такі.

1. Адаптація до нових форм спілкування. Цифровізація змінює традиційні методи комунікації. Комунікативна культура допомагає

адаптуватися до нових платформ, таких як соціальні мережі, месенджери та відеоконференції, забезпечуючи ефективно та етично спілкування.

2. Емоційний інтелект у віртуальному середовищі. У цифровому світі важливо зберігати емоційний зв'язок, навіть без особистої присутності. Розвинена комунікативна культура включає вміння розпізнавати та враховувати емоції співрозмовників, що сприяє кращому розумінню та співпраці.

3. Критичне мислення. В епоху інформаційного перевантаження комунікативна культура передбачає вміння аналізувати та критично оцінювати інформацію, що допомагає уникати дезінформації та маніпуляцій.

4. Глобальна взаємодія. Цифровізація розширює межі комунікації, дозволяючи взаємодіяти з людьми з різних культур і країн. Важливо розуміти культурні особливості та норми, щоб забезпечити ефективний діалог і співпрацю.

5. Розвиток співпраці. У цифровому середовищі комунікативна культура сприяє створенню команд і колективів, де співпраця та взаємодопомога стають ключовими чинниками успіху.

6. Професійна етика. З розвитком технологій виникають нові етичні виклики. Комунікативна культура включає розуміння етичних норм і стандартів, що дозволяє зберігати професіоналізм у всіх формах взаємодії.

У підсумку комунікативна культура є необхідною умовою для ефективної взаємодії в цифровізованому світі, де людські стосунки, співпраця та взаєморозуміння стають важливими для успіху в усіх сферах життя. Значення і роль викладача в процесі формування комунікативної культури в майбутньому цифровізованому світі стають ще більш важливими через швидкий розвиток технологій та нові виклики, які вони створюють. Виокремимо й розкриємо кілька, на нашу думку, основних аспектів.

1. Модель комунікації. Викладачі виступають моделями для студентів, демонструючи ефективні методи спілкування. Вони формують навички вираження думок, активного слухання та конструктивного обговорення, що є критично важливими в цифровій комунікації.

2. *Адаптація до нових технологій.* Викладачі допомагають студентам орієнтуватися в нових цифрових платформах, пояснюючи, як правильно використовувати їх для навчання і спілкування. Це включає навички користування соціальними мережами, електронною поштою та відеоконференціями.

3. *Розвиток критичного мислення.* У цифровому світі інформація доступна в будь-який момент, і викладачі повинні навчити студентів критично оцінювати джерела та інформацію. Це важливо для формування здатності до аргументованого спілкування та уникнення дезінформації.

4. *Соціально-емоційне навчання.* Викладачі відіграють важливу роль у розвитку соціальних і емоційних навичок, таких як емпатія, співпраця та управління емоціями. Це сприяє формуванню здорових міжособистісних стосунків у цифровому середовищі.

5. *Виховання культурної обізнаності.* В умовах глобалізації викладачі мають навчити студентів розуміти та поважати культурні відмінності. Це важливо для ефективного спілкування в багатокультурному середовищі, яке часто характеризує цифровий світ.

6. *Підтримка творчості та інноваційності.* Викладачі повинні стимулювати студентів до творчого підходу в комунікації, заохочуючи їх експериментувати з новими формами вираження та навчання.

7. *Етика комунікації.* Викладачі мають навчити студентів етичним нормам у цифровій комунікації, включаючи питання конфіденційності, поваги до інших і відповідальності за свої слова.

8. *Співпраця та командна робота.* Викладачі повинні створювати умови для роботи в командах, що допомагає студентам розвивати навички колективного спілкування і співпраці в умовах цифрової реальності.

Таким чином, викладачі відіграють ключову роль у формуванні комунікативної культури, навчаючи студентів адаптуватися до викликів цифрового світу, розвивати ефективні комунікативні навички та взаємодіяти з різними культурами і технологіями.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи

Формування комунікативної культури викладача вищої школи є надзвичайно важливою складовою його професійної підготовки. Педагогічна наука звертає увагу на необхідність створення певних педагогічних умов, які сприятимуть розвитку комунікативної культури викладача, що зі свого боку позитивно позначиться на якості освітнього процесу та розвитку студентів.

Педагогічні умови розглядаються як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що безпосередньо впливають на ефективність освітньо-виховного процесу. У контексті формування комунікативної культури ці умови виконують важливу роль, виступаючи інструментом реалізації комунікативного потенціалу викладача. Вони охоплюють як організаційно-педагогічні, так і психолого-педагогічні аспекти, які сприяють розвитку здібностей до продуктивного спілкування, взаєморозуміння та емоційної стійкості викладача в різних ситуаціях професійної взаємодії.

Дослідження українських науковців щодо аналізу чинників, умов формування комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи представлені численними працями. «Формування цінностей комунікативної культури у педагогів, – стверджує дослідниця Л. Варга, – передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій» [15, с. 16].

Дефінітивний аналіз визначень педагогічних умов формування мотивації студентів до навчальної діяльності в закладах вищої освіти, запропонованих науковцями, дозволив дійти висновку про їхню значну розгалуженість. Це пов'язано з тим, що педагогічна діяльність належить до соціономічних видів людської діяльності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Визначення видів педагогічних умов формування комунікативної культури викладачів вищої школи

<i>Виокремлені умови</i>	<i>Автор</i>
«Умовами ж, що впливають на ефективність формування комунікативної культури особистості, є такі: орієнтація процесу підготовки на підвищення комунікативної культури майбутніх фахівців; інтеграція дисциплін психолого-педагогічного циклу та педагогічної практики, спрямованих на формування у здобувачів освіти комунікативної культури; створення розвивального освітнього середовища, системи психолого-педагогічної діагностики, а також проведення спецкурсів, тренінгів, спецсеминарів та інших форм ділового спілкування, які сприяють пізнавальній ефективності навчального процесу; використання в процесі навчання інноваційних педагогічних технологій, форм і методів, що підтримують і регулюють комунікативну культуру здобувачів освіти та підвищують якість освіти на всіх етапах комунікативної підготовки (підготовчому, теоретичному і практичному); виділення мети підготовки в різних її аспектах (мотиваційно-ціннісному, змістовому і практичному), що відображають характер впливу на мотиваційну, інтелектуальну та поведінкову сфери особистості здобувача освіти в процесі формування та вдосконалення професійної культури майбутнього фахівця» [7]	Д.Балдинюк
«Умовами, що впливають на ефективність формування комунікативної культури особистості, є: орієнтація процесу підготовки на підвищення комунікативної культури майбутніх фахівців; інтеграція дисциплін психолого-педагогічного циклу та педагогічної практики, спрямованих на формування у здобувачів освіти комунікативної культури; створення розвивального освітнього середовища, системи психолого-педагогічної діагностики, а також проведення спецкурсів, тренінгів, спецсеминарів та інших форм ділового спілкування, які сприяють пізнавальній ефективності навчального процесу» [28, с. 569]	О. Грейліх
«педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у ПТНЗ: зорієнтованість процесу формування комунікативної культури на розвиток особистості майбутнього фахівця сфери обслуговування; упровадження у ПТНЗ спецкурсу «Основи комунікативної культури фахівців сфери обслуговування»; розроблення й застосування цілісної методики формування комунікативної культури фахівців сфери обслуговування у ПТНЗ; цілеспрямоване включення комунікативних компетентностей у навчально-виробничу діяльність майбутнього фахівця сфери обслуговування» [62, с. 9].	Л. Руденко
«організаційно-педагогічні умови формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії у закладах вищої освіти (насичення змісту освітніх програм та навчально-методичних комплексів дисциплін з іноземної мови вправами, текстами і шаблонами ефективного професійного спілкування; застосування інтерактивних форм навчання обраних фахових дисциплін, що враховують специфіку професійної діяльності фахівців з програмної інженерії, у ході реалізації домінуючих методів (метод проекту, метод навчання у співробітництві (малих груп), «мозковий штурм», кейс-метод); використання засобів синхронного й асинхронного спілкування, спеціальних Інтернет-ресурсів, соціальних онлайн-мереж і віртуальних спільнот під час навчання іноземної мови та вивчення фахових дисциплін іноземною мовою в аудиторній і позааудиторній роботі)» [68, с. 4].	С. Симоненко

Джерело: створено автором

Педагогічні умови формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи було нами встановлено за допомогою опитування 28 студентів магістратури, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Так, було надано такі варіанти можливих умов: запровадження обов'язкових навчальних програм з комунікативних навичок, створення сприятливого навчального середовища, активне залучення до професійних спільнот, інтенсивний розвиток емоційного інтелекту, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, запровадження крос-культурних програм, формування навичок активного слухання, розвиток навичок публічного виступу, розвиток професійної рефлексії викладача, підвищення рівня емоційної компетентності, розвиток критичного мислення, забезпечення безперервного професійного розвитку, формування навичок вирішення конфліктів, систематична участь у семінарах та тренінгах, використання менторства та наставництва.

У результаті проведеного опитування був здійснений такий вибір: основними педагогічними умовами формування комунікативної культури викладача: створення сприятливого освітнього середовища, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності, забезпечення безперервного професійного розвитку. Розглянемо їх детальніше.

1. Створення сприятливого освітнього середовища. Однією з ключових педагогічних умов є створення позитивного психологічного клімату, який сприятиме взаємодії викладача та студентів на рівні відкритої й довірливої комунікації. Сприятливе освітньо-наукове середовище характеризується відкритістю, інноваційністю та підтримкою. Викладачі, які працюють в умовах, що стимулюють творчість і самовираження, здатні ефективніше комунікувати, адже вони відчують себе впевненими в своїх знаннях і можливостях. Така атмосфера заохочує до обміну ідеями, веде до конструктивного діалогу, сприяє розвитку критичного мислення та підвищує мотивацію студентів до навчання.

Крім того, освітньо-наукове середовище має включати в себе різноманітні форми співпраці: семінари, круглі столи, наукові конференції. Це створює можливості для обміну досвідом, формування нових знань і навичок. Важливим є також залучення студентів до наукової діяльності, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок і вміння працювати в команді. Водночас важливо враховувати, що комунікативна культура викладача формується не лише через академічну діяльність, а й через соціальні взаємодії. Викладач, який активно взаємодіє з колективом, бере участь у культурних та соціальних заходах, стає прикладом для своїх студентів. Такі взаємини сприяють створенню довірливого і відкритого спілкування, що, в свою чергу, формує позитивний імідж викладача.

Отже, створення сприятливого освітньо-наукового середовища є невід'ємною умовою для розвитку комунікативної культури викладача вищої школи. Це середовище не лише забезпечує професійний ріст, але й формує ціннісні орієнтири, які сприяють розвитку майбутніх фахівців і зміцненню освітньої системи в цілому.

2. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

У сучасному освітньому середовищі однією з найважливіших умов розвитку комунікативної культури є активне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). В епоху цифрових технологій викладачі мають можливість не лише передавати знання, а й активно взаємодіяти зі студентами, створюючи динамічне та інтерактивне навчальне середовище. Сучасні ІКТ відкривають нові горизонти для комунікації. Викладачі можуть використовувати різноманітні платформи для організації навчальних занять, таких як вебінари, онлайн-курси, блоги, форуми та соціальні мережі. Це дозволяє їм залучати студентів до обговорення актуальних тем, проводити групові проекти і спільні дослідження, що підвищує рівень участі та мотивації. Крім того, ІКТ сприяють розвитку цифрової грамотності як викладачів, так і студентів. Викладачі, які вміють ефективно використовувати технології, здатні більш успішно комунікувати, адаптуватися до змінюваного освітнього

середовища та інтегрувати нові підходи у свою діяльність. Це також підвищує їхню професійну компетентність і впевненість у спілкуванні з аудиторією. Важливою складовою комунікативної культури є й уміння аналізувати інформацію, критично оцінювати джерела та формулювати свої думки. ІКТ надають доступ до широкого спектра інформаційних ресурсів, що допомагає викладачам формувати свої ідеї, обмінюватися ними з колегами та студентами, а також ділитися науковими досягненнями. Використання сучасних технологій також дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожного студента. Завдяки різним форматам навчання та засобам комунікації викладачі можуть адаптувати освітній процес до потреб і можливостей кожного учня, що сприяє розвитку їхньої самостійності та відповідальності.

Отже, інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес є суттєвою умовою формування комунікативної культури викладача вищої школи. Це не лише покращує якість освіти, але й допомагає створити відкриту, динамічну та інноваційну освітню середу, що сприяє всебічному розвитку викладачів і студентів.

3. Розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності. Розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності є важливими умовами формування комунікативної культури викладача вищої школи. Ці аспекти дозволяють викладачам не лише аналізувати власну діяльність, а й краще розуміти своїх студентів, що зі свого боку сприяє більш ефективній комунікації. Професійна рефлексія – це процес самоаналізу, який допомагає викладачам оцінити свої методи викладання, виявити сильні та слабкі сторони, а також знайти нові підходи для покращення навчального процесу. Рефлексивна практика дозволяє викладачам усвідомлювати, як їхня комунікація впливає на студентів, а також адаптувати свої методи для досягнення кращих результатів. Емоційна компетентність, в свою чергу, є здатністю усвідомлювати, розуміти та керувати власними емоціями, а також емоціями інших. Викладачі, які володіють високим рівнем емоційної інтелігентності, можуть краще взаємодіяти зі студентами,

створюючи комфортну атмосферу для навчання. Вони здатні вчасно виявляти емоційні реакції студентів, адаптувати свій стиль спілкування і враховувати індивідуальні потреби аудиторії. Поєднання професійної рефлексії та емоційної компетентності дозволяє викладачам бути більш чутливими до навчальних процесів і ефективно реагувати на виклики, що виникають під час навчання. Це сприяє формуванню довірливих відносин між викладачами і студентами, що є основою для успішної комунікації. Крім того, розвиток цих навичок допомагає викладачам підтримувати позитивну атмосферу в класі, що сприяє активному залученню студентів у навчальний процес. Коли викладачі вміють налаштовуватися на емоційний стан своїх студентів, вони створюють умови для відкритого обміну думками, що підвищує якість навчання.

Отже, розвиток професійної рефлексії та підвищення емоційної компетентності є невід'ємними складовими формування комунікативної культури викладача вищої школи. Ці аспекти сприяють не лише професійному зростанню викладачів, а й позитивно впливають на навчальний процес, роблячи його більш ефективним і продуктивним.

4. Забезпечення безперервного професійного розвитку. Забезпечення безперервного професійного розвитку є суттєвою умовою формування комунікативної культури викладача вищої школи. У сучасному світі, де знання і технології швидко змінюються, важливо, щоб викладачі постійно вдосконалювали свої навички та компетенції. Це не лише підвищує їх професіоналізм, але й сприяє ефективнішій комунікації з студентами. Безперервний професійний розвиток включає в себе участь у різних формах навчання: тренінгах, семінарах, вебінарах, конференціях, а також самоосвіту. Це дає можливість викладачам ознайомитися з новими педагогічними підходами, сучасними технологіями, методами викладання та оцінювання. Завдяки цьому викладачі можуть адаптувати свої методи до змінюваних вимог навчального процесу і краще відповідати на потреби студентів. Окрім того, безперервний професійний розвиток стимулює взаємодію між викладачами, що сприяє обміну досвідом і знаннями. Спільна діяльність і колективне навчання

допомагають викладачам створювати спільноти практики, де вони можуть обговорювати проблеми, ділитися успіхами та розробляти нові ідеї. Це не тільки підвищує їхню комунікативну культуру, але й зміцнює професійні зв'язки. Також важливо, що безперервний професійний розвиток сприяє розвитку емоційної інтелігентності викладачів. Знання про психологію студентів, навички активного слухання і емпатії дозволяють викладачам створювати більш комфортну атмосферу для навчання. Це зі свого боку позитивно впливає на взаємодію з аудиторією та підвищує мотивацію студентів.

Отже, забезпечення безперервного професійного розвитку є ключовим елементом формування комунікативної культури викладача вищої школи. Це дозволяє викладачам залишатися актуальними у своїй професії, підтримувати високий рівень компетентності та ефективно взаємодіяти зі студентами, що врешті-решт підвищує якість навчального процесу. Упровадження перелічених педагогічних умов в освітній процес дозволяє значно підвищити рівень комунікативної культури викладача. Зокрема важливо забезпечити:

1. **Методичну підтримку** викладачів через розробку спеціальних програм і курсів підвищення кваліфікації з акцентом на розвиток комунікативних навичок.
2. **Розробку і впровадження інтерактивних методів навчання**, що стимулюють активну комунікацію між викладачем та студентами.
3. **Підтримку професійної рефлексії** через організацію обговорень, аналіз практичних ситуацій і зворотний зв'язок від колег.
4. **Активне використання ІКТ** для розширення можливостей комунікації та покращення якості навчального процесу.

У результаті здійсненого дослідження можна зробити висновок, що формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи є багатограним процесом, який вимагає реалізації комплексу педагогічних умов. Основні з них включають створення сприятливого навчального середовища, розвиток професійної рефлексії, використання ІКТ, підвищення емоційної

компетентності та дотримання етичних норм у педагогічній взаємодії. Ефективне впровадження цих умов сприятиме розвитку комунікативних навичок викладача та підвищенню якості освітнього процесу.

2.3. Формування комунікативної культури сучасного викладача, її компоненти, показники та рівні сформованості

У розділі 1.2 нашої роботи поняття «формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи» нами було визначено як комплексний процес, що включає розвиток мовленнєвих навичок, емоційної чутливості, міжкультурної компетентності та етичних норм, які сприяють ефективній взаємодії з студентами, створенню сприятливого навчального середовища та успішній професійній діяльності.

Тож, як бачимо, формування комунікативної культури сучасного викладача є складним і багатогранним процесом, що охоплює різні аспекти особистісного й професійного розвитку. По-перше, комунікативна культура викладача починається з усвідомлення значення спілкування в освітньому процесі. Викладач має розуміти, що його здатність ефективно передавати знання, взаємодіяти зі студентами та колегами безпосередньо впливає на якість освіти. Це вимагає розвитку певних навичок: активного слухання, умілого використання невербальних засобів комунікації, а також адаптувати свою мову та стиль спілкування залежно від аудиторії.

По-друге, важливим аспектом є формування емоційного інтелекту. Викладач повинен вміти розуміти та враховувати емоційний стан студентів, бути чутливим до їхніх потреб і переживань. Це дозволяє створити атмосферу довіри й відкритості, що стимулює активність студентів та їхню зацікавленість у навчанні.

Третім важливим елементом є інтеграція новітніх технологій у комунікативний процес. Сучасний викладач повинен бути обізнаний у використанні різних цифрових платформ, які сприяють спілкуванню та обміну

інформацією. Це не лише полегшує доступ до навчальних матеріалів, а й дозволяє підтримувати контакт з учнями поза межами аудиторії.

Окрім того, формування комунікативної культури передбачає розвиток критичного мислення та уміння вести конструктивний діалог. Викладач має заохочувати студентів до висловлення власних думок і аргументованого обговорення, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу і розвитку аналітичних навичок. Не менш важливим є самоаналіз і рефлексія. Сучасний викладач повинен постійно оцінювати свої комунікативні навички, звертати увагу на відгуки студентів та колег, адже це дає можливість виявляти слабкі місця та працювати над їхнім покращенням.

Формування комунікативної культури викладача вищої школи, на нашу думку, відбувається протягом усього його професійного життя та включає кілька основних етапів. Назвемо й уточнимо їх.

1. *Початковий етап.* На цьому етапі майбутні викладачі отримують базові знання про теоретичні основи комунікації, особливості педагогічної взаємодії та роль комунікативної культури в освітньому процесі. Цей етап зазвичай відбувається під час навчання у педагогічних закладах вищої освіти.

2. *Практичний етап.* Під час професійної діяльності викладачі вдосконалюють свої комунікативні навички, застосовуючи набуті знання на практиці. Особливого значення набувають рефлексія та аналіз власної комунікативної діяльності, що дозволяє викладачу усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони у процесі взаємодії зі студентами.

3. *Етап професійного вдосконалення.* Викладачі продовжують розвивати свої комунікативні здібності шляхом участі у тренінгах, семінарах, конференціях, підвищенні кваліфікації. Це допомагає їм адаптуватися до змін в освітньому середовищі та постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність.

Загалом формування комунікативної культури сучасного викладача є динамічним і постійним процесом, що вимагає від нього відкритості до нових знань і досвіду, готовності до змін і прагнення до професійного зростання. Це

не лише спосіб передавання знань, а й важлива складова створення сприятливого навчального середовища, де кожен студент відчуває свою цінність та підтримку.

Тож основні напрями формування комунікативної культури, на нашу думку, включають самореалізацію педагога в його професійній діяльності та розробку індивідуальної творчої педагогічної системи. Постійне прагнення до пошуку нових підходів і самовдосконалення активізує розвиток комунікативних навичок. Тож проблема формування комунікативної культури педагога стає критично важливою для його професійної ефективності та успішної взаємодії зі студентами.

У наступній частині роботи проаналізуємо визначені науковцями компоненти комунікативної культури викладача залежно від особливостей їхніх досліджень. Так, Т. Бутенко «найбільш значущими структурними компонентами комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін визначено такі: когнітивний, комунікативно-діяльнісний та оцінний» [12, с. 8]. До найважливіших компонентів комунікативної культури майбутнього фахівця дослідниця відносить такі вміння: потреба в спілкуванні; уміння встановлювати контакт у наявній ситуації з бажаними або необхідними з погляду справи партнерами; уміння створити ситуацію співробітництва або спілкування з конкретними людьми; уміння знайти теми для розмови в різних ситуаціях; уміння вибрати адекватні способи взаємодії в діловому або емоційному спілкуванні в процесі життєвої та професійної діяльності [13].

С. Симоненко під час створення моделі формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії обґрунтовано необхідність та достатність комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих компонентів: мотиваційного, когнітивного, діялісно-комунікативного та результативно-оцінювального [68, с. 10].

О. Ясько в дисертаційному дослідженні «Формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет»

компоненти означеного педагогічного явища визначає так: «З урахуванням сутнісних ознак комунікативної культури майбутнього вчителя іноземних мов, її функцій, специфіки професійної діяльності вчителів іноземної мови визначено такі структурні компоненти досліджуваного феномену: особистісно-ціннісний (відображає сукупність ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя, ставлення до культури іншого народу як до системи цінностей тощо), когнітивний (передбачає розвиток мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенцій, культури усного та писемного мовлення іноземною мовою, оволодіння лексичною та граматичною сторонами мови, а також розвиток іншомовних комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (говорінні, письмі, читанні, аудіюванні) та технологічний (вирішення сукупності комунікативних завдань з аналізу, мети й планування, організації, оцінки та корекції педагогічної взаємодії)» [86, с. 12].

Проаналізувавши виокремлені науковцями компоненти комунікативної культури, у науковому дослідженні представимо визначені нами. На нашу думку, комунікативна культура викладача складається з декількох компонентів, які забезпечують ефективність комунікаційної взаємодії: когнітивного, емоційно-ціннісного, операційно-діяльнісного, рефлексивного.

1. Когнітивний компонент. Він включає знання про основи комунікації, види, функції та засоби передачі інформації. Викладач має володіти знаннями про специфіку педагогічної комунікації, вікові особливості студентів та їхні когнітивні здібності. Також важливим є знання різних комунікативних стратегій та тактик, які викладач може використовувати у процесі навчання.

2. Емоційно-ціннісний компонент. Це здатність викладача до емпатії, емоційної стабільності, гнучкості в спілкуванні, що дозволяє враховувати емоційний стан студентів. Цей компонент сприяє створенню атмосфери довіри та взаєморозуміння в аудиторії, визначає готовність та прагнення до побудови ефективних комунікативних стосунків зі студентами. Важливо, щоб викладач розумів значущість комунікативної взаємодії в освітньому процесі та мав

внутрішню мотивацію до постійного вдосконалення своїх комунікативних навичок.

3. Операційно-діяльнісний компонент. Він включає практичні навички та вміння, необхідні для успішної комунікації. Це, зокрема, вербальні та невербальні засоби спілкування, навички активного слухання, вміння структурувати інформацію, застосовувати відповідні комунікативні стратегії залежно від конкретної ситуації.

4. Рефлексивний компонент. Цей компонент забезпечує здатність викладача аналізувати власну комунікативну діяльність, розуміти свої помилки та шляхи їхнього усунення. Рефлексія дозволяє викладачу критично оцінювати свою комунікацію та адаптувати її до потреб студентів

Проаналізуємо та виокремимо показники кожного з компонентів.

Когнітивний компонент комунікативної культури включає декілька важливих показників, які характеризують рівень сформованості знань та уявлень викладача про педагогічну комунікацію. Проаналізуємо основні показники.

Знання теоретичних основ комунікації. Викладач має ґрунтовні знання про різні підходи до комунікації, її функції, види, принципи та стратегії. Знання різних моделей комунікації, зокрема лінійних, інтерактивних та транзакційних моделей, що дозволяють викладачу розуміти особливості комунікативної взаємодії в різних контекстах. Орієнтація в особливостях педагогічної комунікації, її ролі у формуванні взаємодії між викладачем і студентами, у підтримці навчальної мотивації та емоційної атмосфери в аудиторії.

Уміння аналізувати комунікативні ситуації. Здатність викладача аналізувати конкретні комунікативні ситуації з точки зору їх ефективності, виявляти бар'єри у спілкуванні та визначати стратегії для їх подолання. Оцінка вербальних і невербальних сигналів, що використовуються в процесі педагогічної взаємодії, з метою кращого розуміння студентів та контролю над власною комунікацією.

Знання про індивідуальні та вікові особливості студентів. Викладач має розуміти індивідуальні особливості студентів, такі як рівень інтелектуального розвитку, емоційна чутливість, соціокультурний контекст, що впливає на їхню здатність до сприйняття інформації та участі в комунікаційному процесі. Знання вікових характеристик студентів, особливостей мислення, що дозволяє адаптувати стилі комунікації та викладання до потреб конкретних вікових груп.

Розуміння культурних та соціальних особливостей комунікації. Здатність враховувати культурні та соціальні чинники, які можуть впливати на комунікацію зі студентами з різних культурних та соціальних середовищ. Викладач володіє знаннями про різні культурні підходи до комунікації та специфіку міжкультурної взаємодії, що допомагає уникати конфліктів та непорозумінь у міжкультурному середовищі.

Гнучкість у виборі комунікативних стратегій. Здатність викладача обирати та змінювати комунікативні стратегії залежно від ситуації, цілей навчання, складу групи студентів та інших факторів. Володіння різноманітними педагогічними стратегіями, такими як дискусія, діалог, полілог, співпраця, що дозволяє викладачу ефективно організовувати освітній процес.

Емоційно-ціннісний компонент комунікативної культури включає декілька важливих показників, які характеризують рівень сформованості емоційних та ціннісних орієнтацій викладача. Нами визначено основні показники.

Емоційна чутливість. Викладач здатний виявляти та розуміти емоційні стани своїх студентів, адекватно реагувати на їхні переживання та створювати підтримуюче середовище. Володіння навичками активного слухання, які дозволяють викладачу вловлювати невербальні сигнали емоційних станів студентів.

Емоційна регуляція. Здатність викладача контролювати свої емоції, навіть у стресових ситуаціях, підтримувати емоційний баланс під час навчального процесу. Уміння використовувати різні техніки емоційної саморегуляції для підтримання позитивного настрою в аудиторії.

Ціннісні орієнтації. Викладач формує у своїх студентів позитивні ціннісні орієнтації, такі як повага, чесність, відповідальність, які сприяють формуванню конструктивної атмосфери в навчальному процесі. Уміння виявляти і підкреслювати моральні аспекти навчання, що сприяє розвитку етичних уявлень студентів.

Естетичне сприйняття. Здатність викладача створювати естетично привабливе навчальне середовище, яке сприяє емоційному залученню студентів до навчального процесу. Уміння використовувати естетичні елементи (музика, візуальні матеріали, художні твори) для активізації емоційного відгуку у студентів.

Комунікативна емпатія. Здатність викладача до співпереживання, розуміння та прийняття емоційних станів студентів, що сприяє побудові довірчих стосунків. Уміння встановлювати контакт з аудиторією через емоційне спілкування, що сприяє зміцненню взаєморозуміння та співпраці.

Операційно-діяльнісний компонент комунікативної культури викладача вищої школи включає в себе не тільки технічні навички комунікації, а й уміння адаптуватися до різних ситуацій у навчальному процесі. Показники операційно-діяльнісного компонента визначено такі.

Уміння планувати комунікаційні процеси. Викладач здатний формулювати цілі комунікації, визначати її зміст та вибирати відповідні методи і форми взаємодії з аудиторією. Планування може включати підготовку навчальних матеріалів, розробку сценаріїв занять та структурування навчального процесу.

Здатність до організації навчальної діяльності. Викладач має вміння організовувати процес навчання так, щоб забезпечити активну участь усіх студентів. Здійснення моніторингу навчальної активності, адаптація підходів до різних груп студентів.

Використання технологій комунікації. Викладач активно використовує різні комунікаційні технології (електронні платформи, мультимедіа,

візуалізації) для підвищення ефективності навчання. Уміння застосовувати інноваційні методи викладання, що сприяють активізації навчального процесу.

Реакція на зворотний зв'язок. Викладач здатний адекватно реагувати на зворотний зв'язок від студентів, вносити корективи у свою діяльність на основі отриманої інформації. Оцінка успішності комунікації з аудиторією, виявлення проблем і труднощів у навчальному процесі.

Уміння моделювати комунікаційні ситуації. Викладач може створювати різноманітні навчальні ситуації, що сприяють розвитку комунікативних навичок у студентів. Використання кейс-методів, рольових ігор та симуляцій для навчання.

Рефлексивний компонент комунікативної культури викладача вищої школи відображає здатність викладача до самоаналізу, оцінки власних дій та їх впливу на процес навчання. До показників рефлексивного компонента нами віднесено такі.

Самоусвідомлення. Викладач усвідомлює свої сильні та слабкі сторони, обирає адекватні методи саморозвитку та навчання. Здатність до критичного осмислення власних дій в освітньому процесі.

Оцінка результатів комунікації. Викладач аналізує ефективність своєї комунікації з аудиторією, визначає, які методи і підходи сприяють чи перешкоджають досягненню навчальних цілей. Уміння використовувати зворотний зв'язок від студентів для покращення якості комунікації.

Адаптація до змін. Викладач демонструє здатність адаптуватися до нових умов навчання, змін у групі студентів або змін у навчальному плані. Використання рефлексії для внесення коректив у свою педагогічну практику, реагуючи на нові виклики.

Критичне мислення. Здатність аналізувати ситуації, що виникають під час навчального процесу, з метою знаходження оптимальних рішень. Викладач здатний до об'єктивної оцінки результатів навчання студентів і власної діяльності.

Постійне професійне вдосконалення. Викладач активно займається самоосвітою, вивчає нові технології та методи навчання, що дозволяє йому покращувати свою комунікативну компетентність. Залучення до професійних спільнот, участь у семінарах, конференціях та інших формах підвищення кваліфікації.

З огляду на вищезазначені показники можна виокремити три основні рівні сформованості комунікативної культури сучасного викладача вищої школи: низький, середній і високий.

Низький рівень. Викладач має обмежені знання про основи комунікації та її значення в освітньому процесі. Його уявлення про педагогічну комунікацію є поверховими, а здатність аналізувати комунікативні ситуації – недостатньою. У такої категорії викладачів часто спостерігається неусвідомлене використання стереотипних комунікативних прийомів, які не враховують індивідуальні та вікові особливості студентів. Відсутня гнучкість у виборі комунікативних стратегій, що обмежує ефективність їхньої взаємодії зі студентами. Викладач не здатен адекватно виявляти емоційні стани студентів, відчуває труднощі в розумінні їхніх переживань і потреб. Відсутність навичок емоційної регуляції призводить до конфліктних ситуацій в аудиторії, що негативно впливає на освітній процес. Викладач не проявляє ціннісних орієнтацій, що може призводити до формування негативних цінностей у студентів. Він не здатен планувати й організовувати комунікаційні процеси; не володіє базовими навичками використання комунікаційних технологій. Реакція на зворотний зв'язок відсутня або є поверхневою, що призводить до відсутності змін у освітньому процесі. Викладач не використовує інноваційні підходи, не створює навчальні ситуації, що спонукають до активного навчання. Педагог не усвідомлює своїх сильних і слабких сторін, у нього відсутня самокритика. Не проводить оцінку результатів комунікації, не використовує зворотний зв'язок від студентів для покращення процесу навчання. Реакція на зміни в освітньому процесі є поверхневою або неадекватною, викладач не прагне до вдосконалення.

Середній рівень. Викладач володіє базовими знаннями про комунікацію, розуміє основні принципи педагогічної взаємодії, але його комунікативна діяльність ще потребує вдосконалення. Викладач здатен аналізувати прості комунікативні ситуації та адаптувати свої стратегії до специфіки студентської аудиторії, однак складніші випадки викликають труднощі. Ураховуються індивідуальні та вікові особливості студентів, але здатність до глибшого аналізу цих аспектів ще не сформована повністю. Викладач частково володіє навичками емоційної чутливості, але його реагування на емоційні стани студентів може бути не завжди адекватним. Здатний контролювати емоції в багатьох ситуаціях, але інколи відчуває труднощі в стресових обставинах. Сформовані певні ціннісні орієнтації, проте їхня реалізація в освітньому процесі потребує вдосконалення. Викладач частково володіє навичками планування та організації навчальної діяльності, але його підходи можуть бути недостатньо систематизованими. Може використовувати окремі комунікаційні технології, однак не завжди робить це ефективно. Реагує на зворотний зв'язок, проте зміни в освітньому процесі є епізодичними; уживає деякі інноваційні методи, але не послідовно. Частково усвідомлює свої сильні і слабкі сторони, але самоаналіз не є систематичним. Уміє оцінювати результати своєї діяльності, але часто не робить висновків для подальшого розвитку. Проявляє здатність до адаптації, однак зміни в педагогічній практиці є епізодичними.

Високий рівень. Викладач володіє глибокими знаннями про комунікацію, розуміє її складні аспекти та специфіку в педагогічній діяльності. Він здатен аналізувати комунікативні процеси на високому рівні з урахуванням усіх важливих факторів. Ефективно застосовує різні комунікативні стратегії, адаптує їх залежно від специфіки студентів, навчальних завдань і контексту. Знання індивідуальних і вікових особливостей студентів використовуються для оптимізації педагогічної комунікації, що сприяє створенню сприятливої навчальної атмосфери й успішній взаємодії. Володіє гнучкістю у виборі методів і підходів до комунікації, зважаючи на культурні й соціальні відмінності. Викладач володіє високою емоційною чутливістю, уміє адекватно реагувати на

емоційні стани студентів та створює підтримувальну атмосферу в аудиторії. Емоційна регуляція дозволяє педагогу залишатися спокійним і врівноваженим, навіть у стресових ситуаціях, що позитивно впливає на освітній процес. Високий рівень ціннісних орієнтацій, які викладач успішно реалізує в практиці навчання, сприяє формуванню позитивних моральних принципів у студентів. Активно використовує естетичні елементи у навчанні, що стимулює емоційний відгук та естетичне сприйняття студентів. Викладач має високу здатність до планування та організації навчально-пізнавальної діяльності, активно використовує різноманітні комунікаційні технології. Регіонально реагує на зворотний зв'язок, постійно аналізує освітній процес і вносить необхідні корективи. Використовує інноваційні підходи та моделює комунікаційні ситуації, що стимулюють активну участь студентів у навчанні. Активно займається самоусвідомленням, уміє чітко аналізувати свої дії і приймати рішення на основі отриманих даних. Постійно оцінює ефективність своєї комунікації, уживає заходів для покращення освітнього процесу на основі зворотного зв'язку. Викладач демонструє високу здатність до адаптації в умовах змін, прагне до постійного професійного вдосконалення.

Висновки до другого розділу

У процесі проведеного дослідження підтверджено, що навчальна діяльність закладів вищої освіти є багатограним і складним явищем, яке включає в себе численні інтелектуальні, психоемоційні та соціальні компоненти. Цей процес орієнтований на формування критичного мислення, розвитку самостійності та підготовки до безперервного самовдосконалення.

Підтверджено, що комунікативні знання є основою для розвитку ефективних комунікативних навичок і культурної компетентності. Вони дозволяють викладачам, студентам і професіоналам адаптувати свій стиль спілкування відповідно до потреб та контексту, покращуючи якість взаємодії та досягнення спільних цілей. Володіння цими знаннями є критично важливим для успішного функціонування в будь-якому соціальному або професійному

середовищі. Комунікативні навички є критично важливими для ефективного спілкування та взаємодії в будь-якому контексті, особливо в освітньому середовищі, де викладачі та студенти повинні вміти чітко і зрозуміло обмінюватися інформацією. Комунікативні цінності та установки формують основу для ефективного, етичного та продуктивного спілкування. Вони визначають, як викладачі, студенти і співробітники взаємодіють між собою, впливаючи на якість навчального процесу та загальну атмосферу в освітньому середовищі. Упровадження цих цінностей та установок є важливим етапом у розвитку комунікативної культури, що забезпечує позитивний вплив на результати спільної діяльності. Соціокультурний контекст комунікативної культури викладача є багатограним аспектом, який вимагає від нього глибокого розуміння культурних, соціальних, економічних і історичних чинників, що впливають на освітній процес. Володіння цими знаннями й навичками дозволяє викладачу створювати сприятливу атмосферу для навчання, ефективно взаємодіяти зі студентами і адаптувати навчальні методи до їхніх потреб. Це зі свого боку сприяє розвитку комунікативної культури загалом, формуючи нове покоління компетентних і соціально відповідальних фахівців.

Визначено основні педагогічні умови формування комунікативної культури викладача: створення сприятливого освітнього середовища, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності, забезпечення безперервного професійного розвитку.

Виокремлено когнітивний, емоційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, рефлексивний компоненти комунікативної культури сучасного викладача вищої школи, встановлено їхні критерії та розроблено рівні (низький, середній, високий).

Когнітивний компонент комунікативної культури викладача відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективної педагогічної взаємодії. Показники когнітивного компонента, такі як знання теоретичних основ комунікації, вміння

аналізувати комунікативні ситуації, врахування індивідуальних особливостей студентів та гнучкість у виборі стратегій, визначають рівень професійної комунікативної компетентності викладача.

Емоційно-ціннісний компонент комунікативної культури викладача є критично важливим для забезпечення ефективної педагогічної взаємодії. Показники емоційної чутливості, регуляції емоцій, ціннісних орієнтацій, естетичного сприйняття та комунікативної емпатії визначають рівень професійної комунікативної компетентності викладача.

Операційно-діяльнісний компонент комунікативної культури сучасного викладача є основою для ефективного управління навчальним процесом. Від показників планування, організації та використання комунікаційних технологій до реакції на зворотний зв'язок і здатності моделювати навчальні ситуації – усі ці аспекти визначають якість комунікативної діяльності викладача.

Рефлексивний компонент комунікативної культури сучасного викладача є важливим елементом його професійного розвитку. Самоусвідомлення, критичне мислення, оцінка результатів комунікації, здатність до адаптації та постійне вдосконалення є ключовими показниками, які впливають на якість викладання і взаємодію зі студентами.

Рівні сформованості когнітивного компонента від низького до високого відображають поступовий розвиток цих знань та навичок у процесі професійного становлення викладача, емоційно-ціннісного компонента – прогрес у розвитку цих навичок і знань у процесі професійного становлення викладача, операційно-діялісного – прогрес у розвитку навичок, що є критично важливими для успішної професійної діяльності викладача. Рівні сформованості рефлексивного компонента відображають прогрес у розвитку рефлексивних навичок, що є важливими для успішної педагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

3.1. Організація та методи емпіричного дослідження щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи

Метою емпіричної частини дослідження є вивчення нерівномірного розвитку компонентів комунікативної культури сучасного викладача вищої школи: а саме рівень розвитку когнітивного компонента буде вищим, ніж рівень розвитку емоційно-ціннісного операційно-діяльнісного та рефлексивного компонентів.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання власне експериментальної роботи: вивчити рівні сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного, операційно-діяльнісного й рефлексивного компонентів комунікативної культури сучасного викладача вищої школи. Ми вважаємо, що такий погляд сприятиме створенню умов для виявлення критеріїв, необхідних для формування структури комунікативної культури сучасного викладача вищої школи. Цей аналіз охоплює розуміння та внутрішнє прийняття студентами таких важливих аспектів, як розвиток мовленнєвих навичок, емоційної чутливості, міжкультурної компетентності та етичних норм.

У дослідженні взяли участь студенти магістратури другого курсу, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, у кількості 28 осіб.

Ураховуючи детальний аналіз проблеми, представлений у теоретичній частині дослідження, можемо стверджувати, що для ефективної оцінки сформованості комунікативної культури сучасного викладача вищої школи необхідно врахувати кілька ключових компонентів, зокрема:

- когнітивний компонент включає знання про основи комунікації, специфіку педагогічної комунікації, вікові особливості студентів, їхні когнітивні здібності, а також різні комунікативні стратегії та тактики;
- емоційно-ціннісний компонент визначається здатністю викладача до емпатії, емоційної стабільності та гнучкості в спілкуванні, що сприяє створенню атмосфери довіри та взаєморозуміння, а також мотивує до вдосконалення комунікативних навичок;
- операційно-діяльнісний компонент охоплює практичні навички для успішної комунікації, включаючи вербальні та невербальні засоби, активне слухання, структурування інформації та застосування відповідних комунікативних стратегій залежно від ситуації;
- рефлексивний компонент забезпечує викладачу здатність аналізувати власну комунікативну діяльність, усвідомлювати помилки та шляхи їх усунення, що дозволяє критично оцінювати комунікацію та адаптувати її до потреб студентів.

У межах методології дослідження розроблено авторську анкету «Анкета-опитувальник для оцінки сформованості комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи».

Розроблена авторська анкета містить 8 запитань, які поділені за блоками: когнітивним (1 та 2 запитання), емоційно-оціночним (3 та 4), соціальним (5 та 6), вольовим (7 та 8). Використання перерахованих методичних засобів дозволяє порівняти рівень розвитку кожного структурного компонента сформованості комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

Ґрунтуючись на теоретичних передумовах, викладених нами в теоретичній частині нашого дослідження, ми припускаємо, що сформованість комунікативної культури сучасного викладача вищої школи може бути виявлена в процесі дослідження взаємозв'язку умов формування її структурних компонентів на різних етапах фахової діяльності. Зважаючи на теоретичні обґрунтування, викладені раніше, можемо засвідчити, що

структура сформованості комунікативної культури сучасного викладача вищої школи представлена когнітивним, емоційно-ціннісним, операційно-діяльнісним і рефлексивним компонентами. Рівень сформованості цих компонентів визначає ступінь сформованості комунікативної культури сучасного викладача вищої школи.

У сучасному освітньому середовищі важливість комунікативної культури викладачів вищої школи важко переоцінити. Саме тому було проведено анкетування серед студентів-магістрів, метою якого було з'ясувати, які комунікативні моделі вважаються найбільш ефективними в освітньому процесі. Згідно з отриманими даними, респонденти мали змогу вибрати одну з трьох запропонованих моделей комунікації: лінійну, інтерактивну та транзакційну (рис. 3.1). У результаті опитування 50% студентів віддали перевагу інтерактивній моделі комунікації, що свідчить про її високу значущість у освітньому процесі. Цей результат можна пояснити тим, що інтерактивна модель передбачає активну участь усіх учасників навчання, що забезпечує не лише обмін інформацією, а й розвиток критичного мислення та навичок командної роботи. 36% респондентів вважають транзакційну модель комунікації ефективною. Ця модель акцентує увагу на двосторонньому обміні інформацією та враховує емоційний і соціальний контекст спілкування, що також є важливим у викладацькій діяльності. Студенти, які обрали цю модель, підкреслюють важливість зворотного зв'язку між викладачем і студентом, що дозволяє адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби здобувачів освіти. Натомість лінійна модель комунікації отримала лише 14% підтримки. Це може свідчити про те, що студенти сприймають її як недостатньо динамічну і односторонню, що не відповідає сучасним вимогам до освітнього процесу. Відсутність підтримки для цієї моделі може свідчити про те, що студенти прагнуть більшої взаємодії та участі в навчанні. Цікаво, що жоден з респондентів не вибрав варіант «жодна з указаних моделей». Це вказує на те, що студенти вважають усі три моделі комунікації релевантними, проте

акцентують свою увагу на інтерактивній і транзакційній, які, на їхню думку, найбільше відповідають сучасним освітнім вимогам.

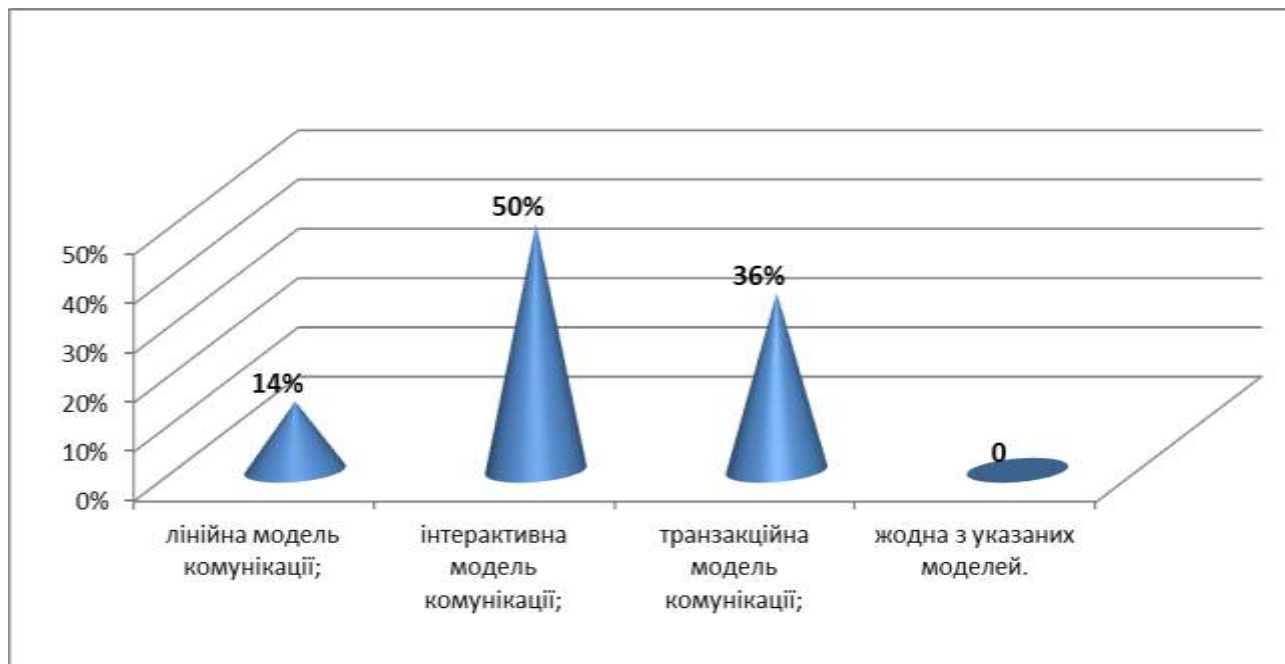

Рис. 3.1. Виявлення найбільш ефективних моделей комунікації в педагогічному процесі

У сучасному освітньому процесі особливу роль відіграє взаєморозуміння між викладачами та студентами. Одним із ключових аспектів, який впливає на цю взаємодію, є знання вікових характеристик студентів. Проведене опитування серед студентів-магістрів виявило їхню позицію щодо цього питання (рис. 3.2). Згідно з результатами, 53% респондентів вважають знання вікових характеристик студентів дуже важливим для успішної комунікації. Цей високий відсоток свідчить про те, що студенти усвідомлюють значення вікового контексту в освітньому процесі. Різні вікові групи можуть мати різні потреби, способи сприйняття інформації та стилі навчання, що робить знання цих особливостей ключовим фактором для ефективного спілкування. 36% опитаних вважають це знання помірно важливим. Це свідчить про те, що хоча студенти усвідомлюють певну значущість вікових характеристик, вони можуть також вважати, що успішна комунікація залежить від інших факторів, таких як методи викладання чи стиль спілкування викладача. Лише 11% респондентів

вказали, що знання вікових характеристик не є надто важливим. Це може свідчити про те, що деякі студенти вважають комунікацію більш універсальною, вважаючи, що викладач може налаштувати свій підхід незалежно від вікових аспектів. Ніхто з опитаних не вважає знання вікових характеристик зовсім не важливим, що свідчить про загальне усвідомлення значення цього аспекту в спілкуванні.

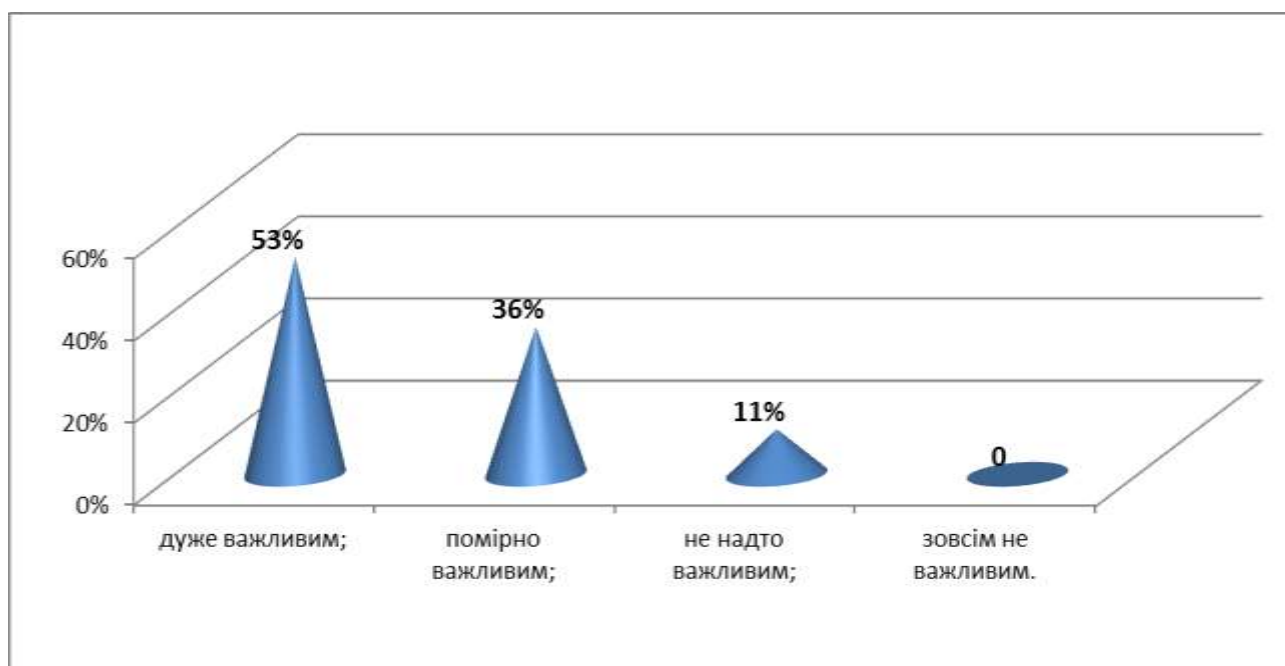

Рис. 3.2. Виявлення важливості знань викладачів вікових характеристик студентів для успішної комунікації

Емоційна складова освітнього процесу є важливою для створення сприятливого середовища для навчання. У зв'язку із цим було сформульоване запитання щодо здатності викладачів виявляти та розуміти емоційні стани студентів (рис. 3.3). Результати опитування показали, що 39% респондентів вважають, що викладачі завжди виявляють та розуміють емоції своїх студентів. Цей високий показник свідчить про те, що частина студентів відчуває підтримку та увагу з боку викладачів, що, безумовно, сприяє створенню довірчої атмосфери в освітньому процесі. Проте 29% опитаних зазначили, що викладачі часто виявляють емоції, але не завжди їх розуміють. Це може свідчити про певні труднощі в комунікації, коли викладачі спостерігають за емоційними реакціями студентів, але не

завжди здатні їх адекватно інтерпретувати. Це важливий аспект, який вимагає подальшої уваги, адже емоційне розуміння може суттєво вплинути на ефективність освітнього процесу. 18% респондентів вважають, що викладачі рідко виявляють емоції здобувачів вищої освіти. Цей показник підкреслює необхідність підвищення емоційної чутливості викладачів, адже невміння виявляти емоції може призводити до відчуженості та недостатньої підтримки з боку викладача. Нарешті, 14% студентів зазначили, що викладачі ніколи не виявляють емоцій студентів і не зважають на них. Цей результат є тривожним сигналом, який свідчить про те, що певна частина викладачів може ігнорувати емоційний аспект навчання, що негативно позначається на освітньому процесі та мотивації студентів.

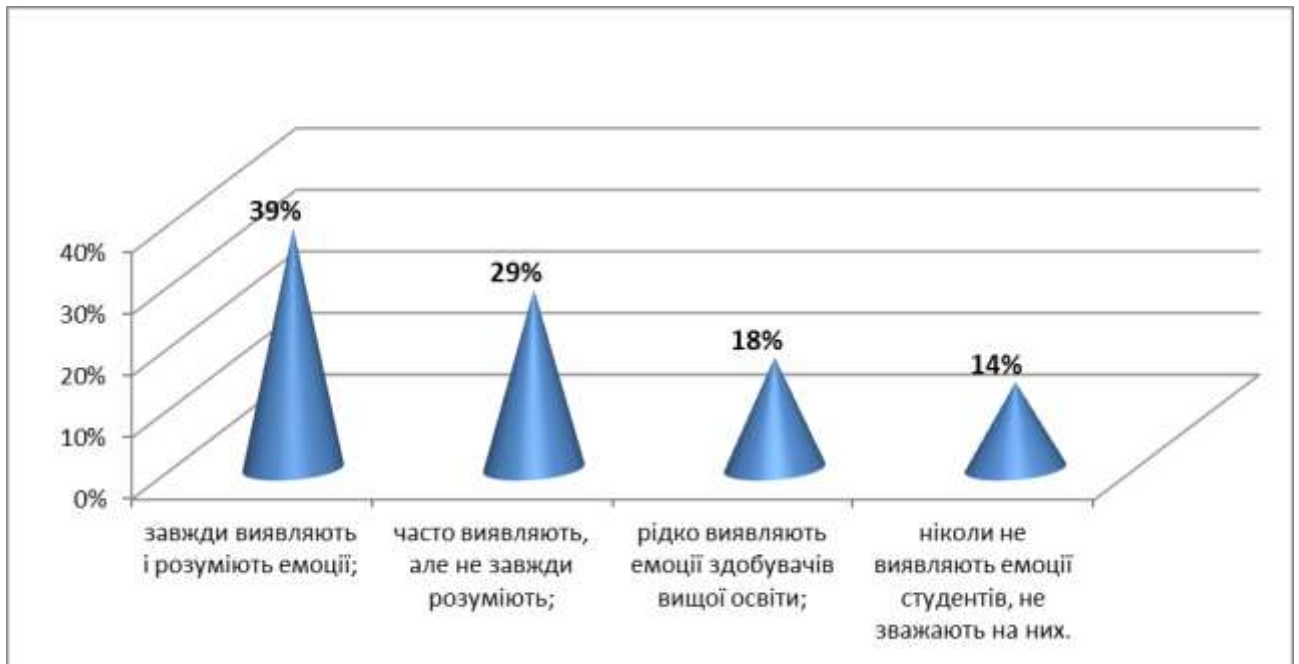

Рис. 3.3. Виявлення здатності викладачів виявляти емоційні стани своїх студентів під час навчання

Ціннісні орієнтації викладачів відіграють ключову роль у формуванні їхньої комунікативної культури. Наступне запитання дало змогу визначити, які із цінностей вони вважають найважливішими для викладача (рис. 3.4). Згідно з результатами, 36% респондентів вважають мовленнєву культуру найважливішою ціннісною орієнтацією. Цей показник свідчить про усвідомлення студентами важливості чіткої та грамотно побудованої

комунікації, яка сприяє зрозумілому донесенню інформації та ефективному обміну думками. Мовленнєва культура є основою взаєморозуміння між викладачем і студентами. Друге місце займає такт, за який висловилися 21% опитаних. Цей результат підкреслює, що студенти цінують уміння викладача обирати доречні слова та дії в різних ситуаціях, що, безумовно, сприяє створенню позитивної атмосфери в освітньому процесі. Тактовність викладача може допомогти уникнути непорозумінь і конфліктів. Толерантність, яку вважають важливою 18% респондентів, також має велике значення. В умовах різноманітності в студентських групах уміння викладача проявляти терпимість до різних поглядів і культур є ключовим для підтримки конструктивного діалогу та поваги в освітньому середовищі. Цікаво, що 25% студентів зазначили, що всі вказані цінності однаково важливі. Це свідчить про розуміння складності комунікативної культури, у якій жоден з елементів не можна вважати менш важливим за інші. Взаємозв'язок між мовленнєвою культурою, тактом і толерантністю створює цілісну картину ефективної комунікації.

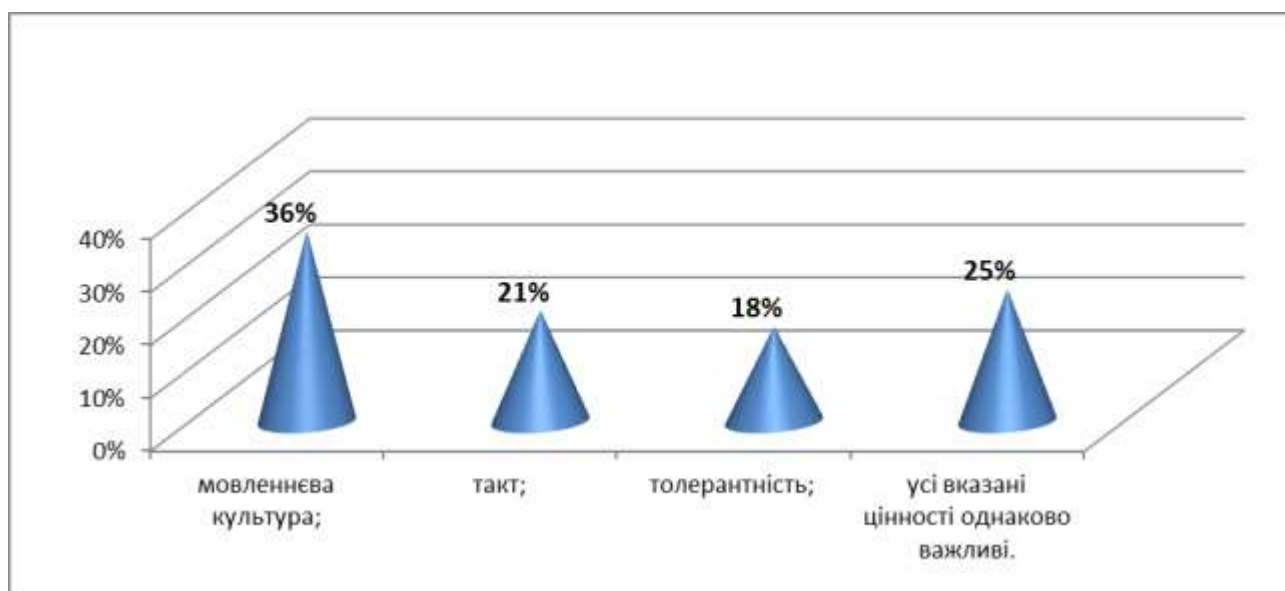

Рис. 3.4. Виявлення ціннісних орієнтацій, найважливіших для викладача з точки зору комунікативної культури

Планування комунікаційних процесів є важливим аспектом ефективного навчання. Це дозволяє викладачам не лише структурувати інформацію, але й

адаптувати її до потреб студентів. Запитання 5 дало змогу оцінити, наскільки добре викладачі справляються із цією задачею (рис. 3.5). Згідно з результатами 29% респондентів вважають, що викладачі завжди планують комунікаційні процеси чітко і детально. Цей показник свідчить про те, що частина студентів відчуває системний підхід до викладання, який забезпечує зрозумілість та структурованість навчання. Проте 39% студентів указали, що викладачі часто планують, але іноді стикаються з труднощами. Це може свідчити про те, що хоча викладачі намагаються підготуватися, їм все ж бракує гнучкості або навичок для ефективної адаптації планів до непередбачуваних ситуацій, що можуть виникнути під час освітнього процесу. 32% респондентів зазначили, що викладачі рідко планують та зазвичай діють спонтанно, залежно від комунікативної ситуації. Цей результат може свідчити про те, що в низці випадків викладачі не завжди мають чітке уявлення про структуру навчання, що може призводити до нерегулярності в подачі матеріалу та нестабільності в освітньому процесі.

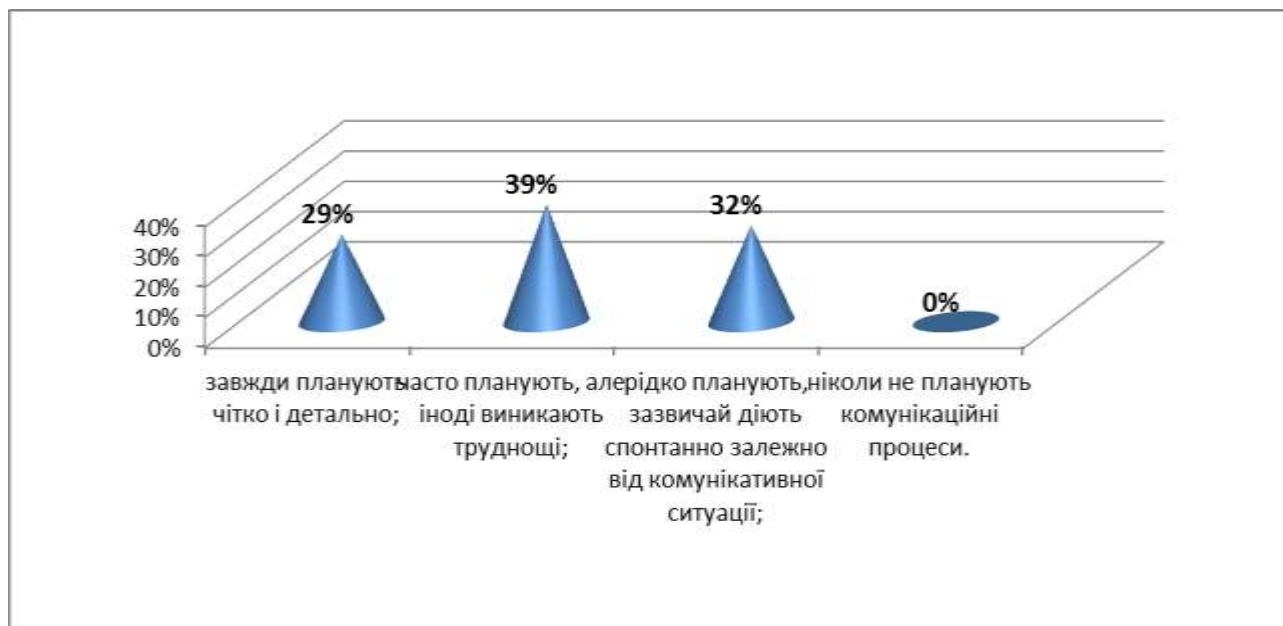

Рис. 3.5. Виявлення вміння викладачів планувати комунікаційні процеси під час навчання

Варто відзначити, що жоден з опитаних не вказав, що викладачі ніколи не планують комунікаційні процеси. Це підкреслює загальне усвідомлення

важливості планування в навчанні, навіть якщо рівень деталізації та системності може варіюватися.

У сучасній освіті використання новітніх технологій комунікації є критично важливим для покращення освітнього процесу та залучення студентів. Проведене опитування серед студентів-магістрів дало змогу оцінити, наскільки активно викладачі впроваджують ці технології у свою практику (рис. 3.6). Згідно з отриманими даними, лише 18% респондентів вважають, що викладачі завжди й активно використовують різні технології комунікації. Цей низький відсоток указує на те, що більшість студентів не відчують постійного впровадження інноваційних методів у навчання, що може знижувати зацікавленість і мотивацію.

32% опитаних зазначили, що викладачі часто використовують технології, але не завжди. Це свідчить про те, що хоча деякі викладачі намагаються інтегрувати новітні технології в процес навчання, їхнє використання залишається непослідовним. Можливо, це пов'язано з недостатньою підготовкою або ресурсами для впровадження цих технологій. Найбільший відсоток, 50% студентів, указує на те, що викладачі рідко використовують технології комунікації, обмежуючись лише основними методами. Це може свідчити про традиційний підхід до навчання, який не враховує сучасних вимог до освітнього процесу. Така ситуація може призводити до втрати інтересу з боку студентів, оскільки вони звикли до більш інтерактивних і технологічно насичених форм навчання. Знову ж таки, жоден з респондентів не зазначив, що викладачі ніколи не використовують технології комунікації, що підтверджує загальне усвідомлення їхньої важливості в сучасному освітньому середовищі.

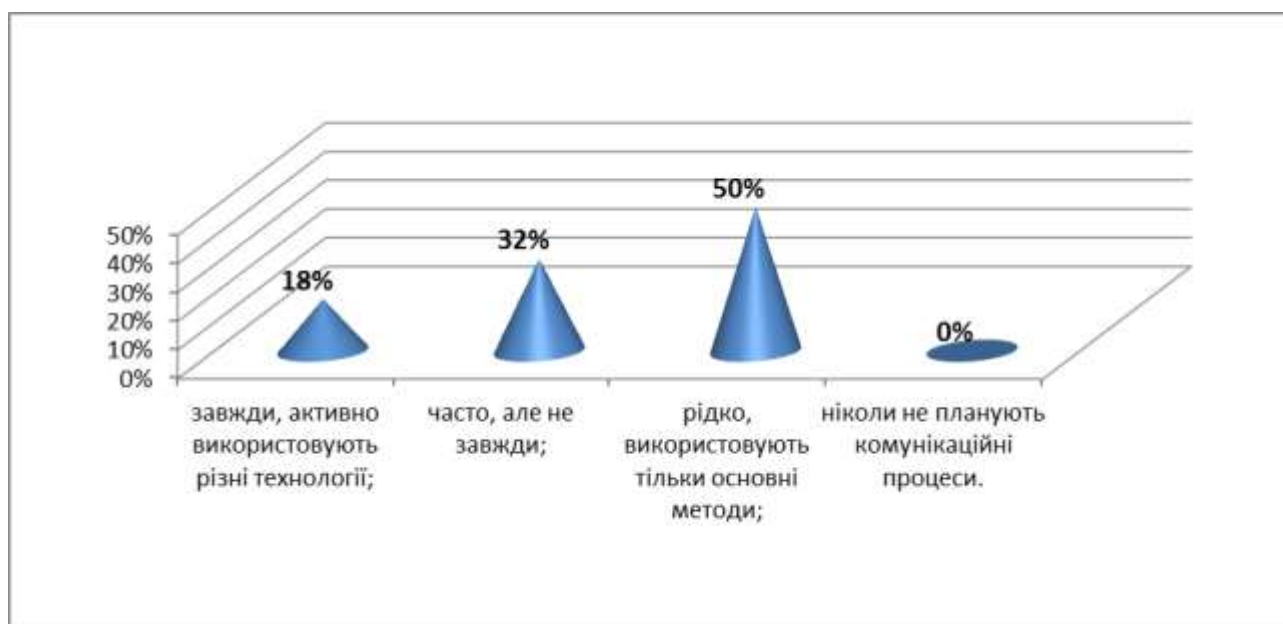

Рис. 3.6. Виявлення вміння викладачів використовувати провідні технології комунікації в освітньому процесі

Успішність освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки викладачі усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони. Це усвідомлення дозволяє їм адаптувати свій підхід та покращувати якість викладання (рис. 3.7). Згідно з отриманими результатами, 39% респондентів вважають, що викладачі дуже добре усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони. Вони постійно аналізують свої якості та активно спілкуються зі студентами із цього приводу. Цей показник свідчить про високий рівень самоусвідомлення у викладачів, що позитивно впливає на їхню професійну діяльність. 32% опитаних зазначили, що викладачі помірно усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони. Вони іноді звертають на це увагу та реагують на пропозиції студентів. Це може вказувати на те, що певна частина викладачів відкриті до зворотного зв'язку, але недостатньо активно працюють над самовдосконаленням. Водночас 25% респондентів вважають, що викладачі рідко замислюються про свої сильні і слабкі сторони, адже не вважають це важливим. Цей показник підкреслює, що деякі викладачі можуть ігнорувати необхідність самоаналізу, що може призводити до стагнації у викладацькій діяльності. Лише 4% опитаних вказали, що викладачі ніколи не усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони та працюють монотонно. Цей низький відсоток

указує на те, що абсолютна більшість студентів вважає, що викладачі мають певне уявлення про свої якості. Зворотний зв'язок від студентів є важливим інструментом для покращення комунікації та освітнього процесу загалом.

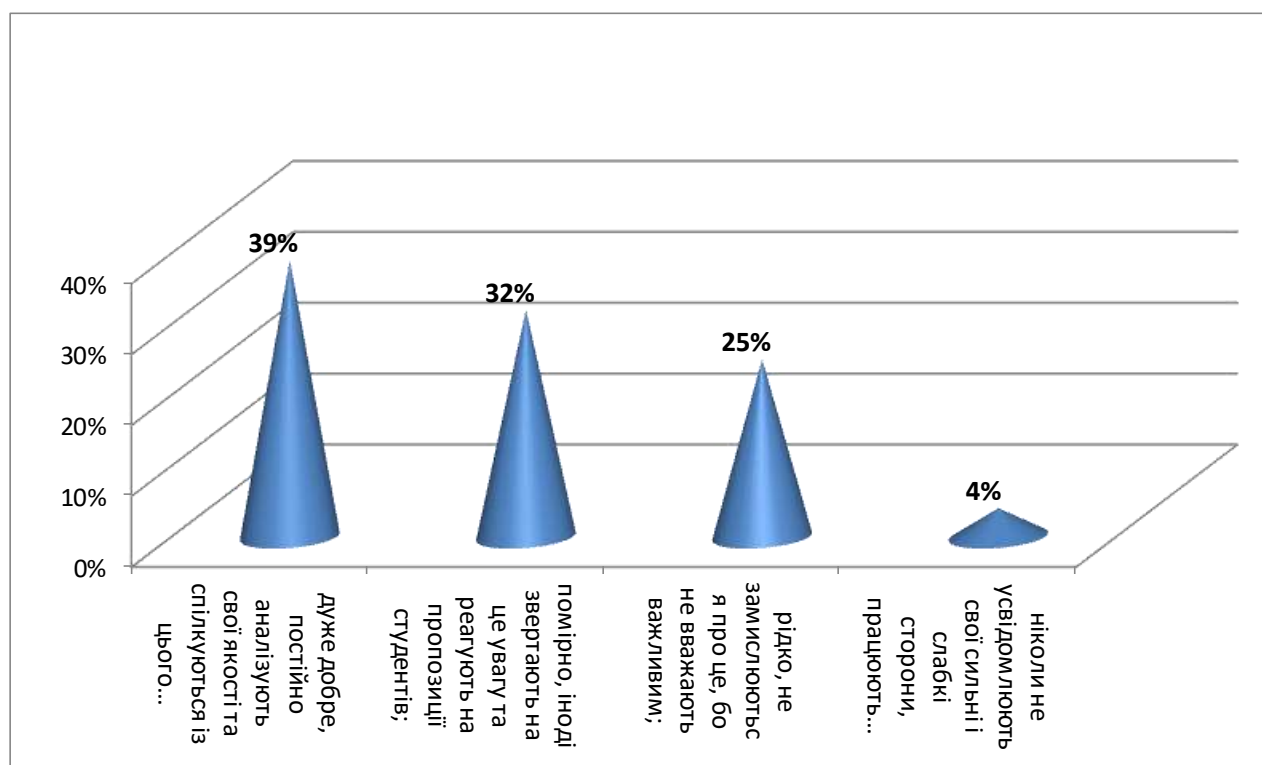

Рис. 3.7. Виявлення вміння викладачів викладачі усвідомлювати свої сильні і слабкі сторони у викладацькій діяльності

Останнє запитання дало змогу з'ясувати, наскільки активно викладачі використовують цей ресурс для вдосконалення своєї діяльності (рис. 3.8). Згідно з результатами, 36% респондентів вважають, що викладачі завжди враховують усі коментарі здобувачів вищої освіти. Цей показник свідчить про позитивне сприйняття викладачів, які відкриті до зворотного зв'язку та готові адаптувати свої методи викладання на основі відгуків студентів. Проте 29% опитаних зазначили, що викладачі часто враховують зворотний зв'язок, але не завжди реалізують його в освітньому процесі.

Це вказує на те, що, хоча викладачі чують своїх студентів, можливі труднощі в інтеграції отриманих коментарів у практику, що може зменшувати ефективність комунікації. 25% респондентів вважають, що викладачі рідко приділяють увагу зворотному зв'язку та не зважають на прохання або коментарі

студентів. Цей показник свідчить про те, що частина викладачів може ігнорувати думку своїх студентів, що негативно позначається на взаєморозумінні та освітньому процесі. Нарешті, 10% студентів зазначили, що викладачі ніколи не використовують зворотний зв'язок. Це свідчить про те, що в деяких випадках відсутність взаємодії може призводити до недостатнього врахування потреб і очікувань студентів.

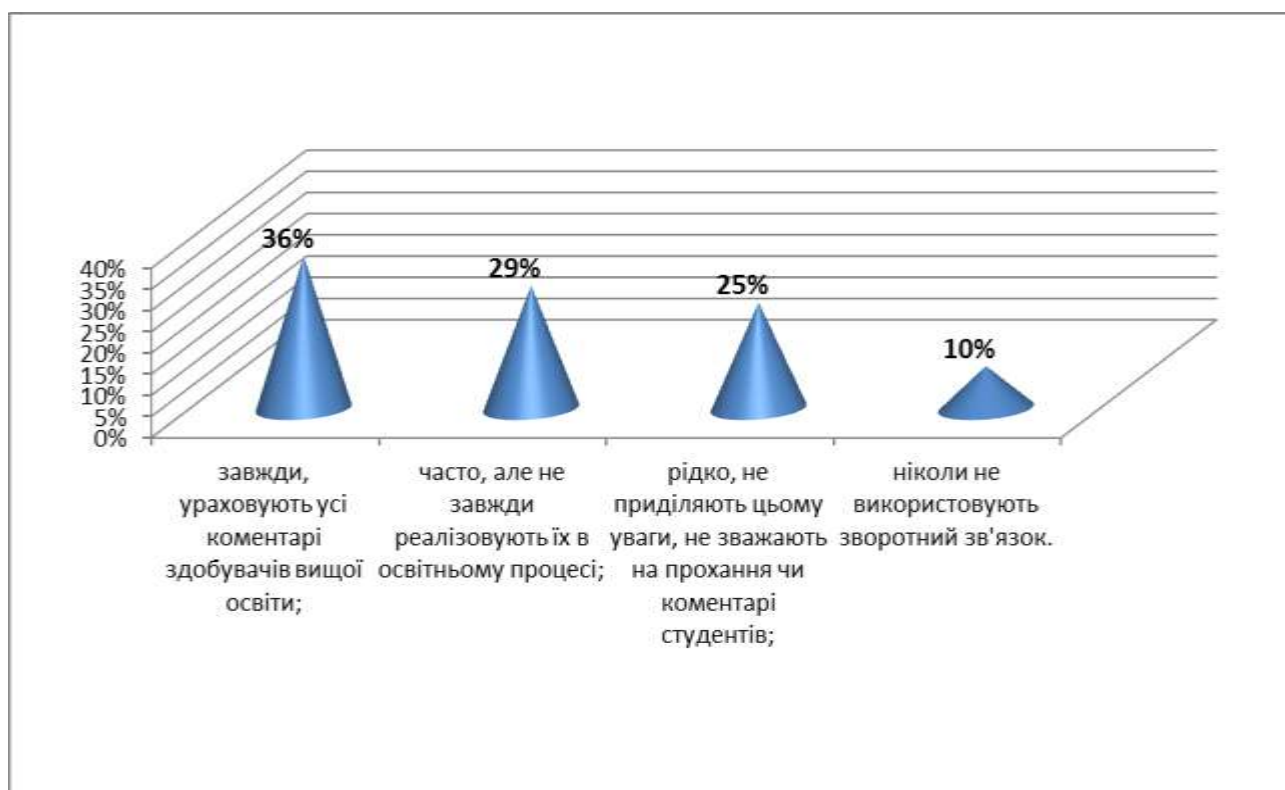

Рис. 3.8. Виявлення частоти використання викладачами зворотного зв'язку від студентів для покращення своєї комунікації

Таким чином, результати опитування підкреслюють значення активної комунікації в освітньому процесі. Виявляється важливість врахування вікових характеристик студентів для успішного спілкування в навчально-пізнавальній діяльності, існує потреба в підвищенні рівня їхньої чутливості до емоційних станів здобувачів освіти. Наголошується на важливості комплексного підходу до розвитку комунікативної культури викладачів, підвищення рівня планування комунікаційних процесів викладачами. Підтверджено потребу в активізації використання провідних технологій комунікації викладачами.

3.2. Практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи на основі результатів емпіричного дослідження

У цій частині дослідження сформулюємо практичні рекомендації для можливого впровадження в діяльність закладів вищої освіти, а саме: практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи на основі результатів емпіричного дослідження, практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури викладача вищої школи у вигляді тренінгу в межах науково-методичної роботи ЗВО, практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури викладача вищої школи на основі програми підвищення кваліфікації в закладі післядипломної освіти, практичні рекомендації для організації самоосвітньої діяльності сучасного викладача вищої школи з метою формування власної комунікативної культури.

Подамо означені рекомендації у вказаній послідовності.

Практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи на основі результатів емпіричного дослідження

1. Розвиток усних комунікативних навичок

Кейсова ситуація. Викладач намагається донести складний матеріал до групи студентів, які мають різний рівень підготовки.

Аналіз цільової аудиторії. Викладач повинен провести аналіз попереднього рівня знань студентів для адаптації стилю викладання. Для цього можна використовувати анкети або короткі опитування на початку курсу.

Використання активних методів навчання. Наприклад, інтерактивні лекції, дискусії, групові проекти, які спонукають студентів до активної участі та спілкування.

Регулярний зворотний зв'язок. Викладачі повинні запровадити систему регулярного зворотного зв'язку для оцінки ефективності своєї комунікації. Це може бути здійснено через анонімні опитування або бесіди зі студентами.

2. Формування письмових комунікативних навичок

Кейсова ситуація. Викладач отримує численні скарги від студентів щодо неясності електронних листів і методичних рекомендацій.

Створення чітких шаблонів. Викладачі повинні розробити стандартні шаблони для електронних листів і методичних матеріалів, що містять основні пункти, такі як мета, структура та необхідні дії.

Проведення майстер-класів. Організація семінарів або вебінарів на тему ефективної комунікації в письмовій формі включно з навчанням щодо грамотності, стилістики та адаптацією до аудиторії.

Інтерактивні вправи. Залучення студентів до написання спільних листів чи рекомендацій, що сприяє розвитку їхніх письмових навичок.

3. Удосконалення невербальної комунікації

Кейсова ситуація: Викладач помічає, що студенти не реагують на його запитання або не виявляють зацікавленості під час лекцій.

Звертати увагу на мову тіла. Викладачі повинні навчитися правильно використовувати свою невербальну комунікацію (жести, міміку, зоровий контакт), щоб заохочувати активність студентів.

Залучення до практичних занять. Викладачі можуть проводити тренінги з розвитку невербальних навичок, де студенти вчаться виявляти зацікавленість, підтримувати зоровий контакт та використовувати жести для підкреслення своїх слів.

Спостереження за груповою динамікою. Викладачі повинні аналізувати реакцію студентів на свої висловлювання, щоб краще зрозуміти, які методи комунікації є найбільш ефективними.

4. Розвиток культурної чутливості

Кейсова ситуація. В аудиторії навчаються студенти з різних культур, і викладач стикається з труднощами у взаємодії.

Навчання міжкультурній комунікації. Викладачі повинні проходити тренінги з міжкультурної комунікації, щоб зрозуміти культурні відмінності та навчитися адаптувати свій стиль спілкування.

Створення інклюзивного середовища. Важливо заохочувати студентів ділитися своїми культурними особливостями, що допоможе викладачеві та студентам краще взаємодіяти.

Аналіз випадків з практики. Викладачі можуть використовувати кейси, які ілюструють успішні й неуспішні приклади міжкультурної комунікації, для обговорення в аудиторії.

5. Використання цифрових технологій

Кейсова ситуація. Викладач намагається ефективно організувати онлайн-заняття, але студенти не беруть активної участі.

Інтеграція технологій. Викладачі повинні використовувати різні платформи та інструменти для інтерактивного навчання (наприклад, Kahoot, Mentimeter), що заохочують студентів до активної участі.

Створення онлайн-спільноти. Викладачі можуть створювати групи в соціальних мережах або на навчальних платформах, де студенти можуть обмінюватись ідеями та запитаннями.

Розроблення цифрових матеріалів. Важливо надавати доступ до навчальних матеріалів у різних форматах (відео, подкасти, інфографіки), що забезпечить різноманітність у сприйнятті інформації.

Формування комунікативної культури викладача вищої школи є складним, але необхідним процесом, що вимагає комплексного підходу. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме не лише покращенню якості освітньо-наукового процесу, а й створенню більш позитивного й підтримувального навчального середовища для студентів. Систематичний розвиток комунікативних навичок дозволить викладачам стати більш ефективними у своїй роботі та забезпечити високу якість освіти в умовах сучасних викликів.

*Практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури
викладача вищої школи у вигляді тренінгу
в межах науково-методичної роботи ЗВО*

Формування комунікативної культури викладача є важливим елементом його професійної підготовки, адже ефективна комунікація впливає на якість освітнього процесу, створює сприятливе середовище для навчання та розвитку студентів. Науково-методична робота закладів вищої освіти (ЗВО) спрямована на постійне вдосконалення компетенцій викладачів, і одним з ефективних методів розвитку комунікативних навичок є тренінги. Пропонована програма тренінгу розроблена для викладачів вищої школи з метою формування їхньої комунікативної культури.

Мета тренінгу

Метою тренінгу є розвиток комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти, зокрема їхньої здатності ефективно спілкуватися зі студентами, колегами й адміністрацією, а також удосконалення навичок усного й писемного мовлення, здатності вести конструктивні дискусії та ефективно репрезентувати навчальний матеріал.

Цільова аудиторія

Тренінг розрахований на викладачів закладів вищої освіти різних спеціальностей, незалежно від їхнього педагогічного стажу. Він підходить як для молодих викладачів, що лише починають свою кар'єру, так і для досвідчених педагогів, які бажають удосконалити свої комунікативні навички.

Завдання тренінгу

1. Ознайомити викладачів з теоретичними основами комунікативної культури.
2. Розвинути навички активного слухання та ефективної взаємодії зі студентами.
3. Навчити технологіям вирішення конфліктних ситуацій під час освітнього процесу.
4. Підвищити рівень володіння невербальними засобами комунікації.

5. Удосконалити навички ведення дискусій та аргументованого захисту своїх позицій.

6. Розвинути здатність до саморефлексії й постійного вдосконалення комунікативних компетентностей.

Структура тренінгу

Тривалість тренінгу: 2 дні (по 6 годин щодня).

Форма проведення: інтерактивні заняття з використанням рольових ігор, дискусій, практичних завдань, групових вправ та саморефлексії.

День 1

1. Теоретичний блок: Основи комунікативної культури викладача (1 година)

- 1.1. Поняття та структура комунікативної культури.
- 1.2. Основні комунікативні стилі викладачів.
- 1.3. Бар'єри в комунікації та способи їхнього подолання.

2. Розвиток навичок активного слухання (2 години)

- 2.1. Теоретичні основи активного слухання.
- 2.2. Вправи на розвиток здатності слухати й розуміти студентів.
- 2.3. Рольові ігри: викладач-студент, викладач-викладач (взаємодія в різних контекстах).

3. Вирішення конфліктів та комунікативна гнучкість (3 години)

- 3.1. Типи конфліктних ситуацій у навчальному середовищі.
- 3.2. Методи врегулювання конфліктів: компроміс, кооперація, уникання.
- 3.3. Практичні завдання на аналіз та вирішення конфліктних ситуацій.
- 3.4. Моделювання конфліктних ситуацій з метою їхнього вирішення в групах.

День 2

4. Невербальна комунікація та її вплив на навчальний процес (2 години)

- 4.1. Основи невербальної комунікації (жести, міміка, поза, голос).

4.2. Вплив невербальних засобів на сприйняття викладача студентами.

4.3. Вправи на розвиток контролю за невербальними сигналами.

5. Ведення ефективної дискусії (2 години)

5.1. Принципи конструктивної дискусії.

5.2. Стратегії аргументації та контраргументації.

5.3. Вправи на розроблення й захист позицій у дискусіях (робота в парах та групах).

6. Саморефлексія та індивідуальний розвиток (2 години)

6.1. Важливість саморефлексії у формуванні комунікативної культури.

6.2. Інструменти для оцінки власної комунікації: щоденники самоспостереження, зворотний зв'язок від колег та студентів.

6.3. Практичні рекомендації щодо самовдосконалення комунікативних навичок.

Результати тренінгу

Після завершення тренінгу викладачі мають:

- Поглиблене розуміння комунікативних процесів і їхнього впливу на освітній процес.

- Покращені навички активного слухання та ефективної взаємодії зі студентами.

- Розвинені навички ведення конструктивних дискусій та вирішення конфліктів.

- Здатність контролювати невербальні сигнали й застосовувати їх для підвищення ефективності комунікації.

- Інструменти для подальшого саморозвитку у сфері комунікативної культури.

Методичні рекомендації для викладачів ЗВО

1. **Регулярна участь у тренінгах.** Викладачам рекомендується брати участь у подібних тренінгах не рідше одного разу на рік для постійного вдосконалення комунікативних компетенцій.

2. **Самостійна робота над комунікативною культурою.** Викладачам варто постійно рефлексувати щодо своєї поведінки, записуючи свої успіхи й недоліки, а також отримувати зворотний зв'язок від студентів.

3. **Постійне оновлення методів взаємодії.** Оскільки комунікація є динамічним процесом, необхідно постійно впроваджувати нові методики та інструменти взаємодії зі студентами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та сучасних освітніх тенденцій.

Тренінг щодо формування комунікативної культури викладачів є важливим компонентом професійної підготовки педагогічних кадрів у ЗВО. Використання інтерактивних методів, практичних вправ і рефлексивного підходу сприяє не лише покращенню комунікативних навичок, але й загальному підвищенню якості освітнього процесу. Викладачі, які розвивають свою комунікативну культуру, створюють більш ефективне й позитивне середовище для навчання, що зі свого боку сприяє розвитку студентів та їхньому професійному становленню.

Практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури викладача вищої школи на основі програми підвищення кваліфікації в закладі післядипломної освіти

Комунікативна культура викладача вищої школи є важливим чинником ефективної професійної діяльності, яка забезпечує продуктивну взаємодію зі студентами, колегами, адміністрацією та іншими учасниками освітнього процесу. Сучасні виклики, зокрема перехід до цифрових технологій, міжкультурна взаємодія, адаптація до умов війни, ставлять нові вимоги до комунікативних навичок викладачів. Тому актуальним є проведення спеціалізованих тренінгів та курсів підвищення кваліфікації для викладачів, які б сприяли розвитку їх комунікативної культури на основі емпіричних даних та сучасних досліджень.

Мета курсу

Сформувати у викладачів закладів вищої освіти комунікативну культуру на основі сучасних підходів, методів та інструментів ефективної комунікації, що враховують індивідуальні, соціокультурні та професійні чинники.

Програма курсу підвищення кваліфікації викладачів

Модуль 1. Основи комунікативної культури

Тема 1.1: Сутність та структура комунікативної культури викладача вищої школи.

Тема 1.2: Роль комунікативної компетентності у професійній діяльності викладача.

Тема 1.3: Етичні та психологічні аспекти комунікації в академічному середовищі.

Модуль 2. Розвиток усних та письмових комунікативних навичок

Тема 2.1: Ефективні техніки усного спілкування: від риторики до імпровізації.

Тема 2.2: Використання інтерактивних методів для залучення студентів до комунікації.

Тема 2.3: Основи академічного письма: чіткість, точність та адаптація текстів до аудиторії.

Тема 2.4: Психолінгвістичні особливості викладання для іноземних студентів.

Модуль 3. Міжкультурна комунікація в освітньому середовищі

Тема 3.1: Теорії міжкультурної комунікації Карлфріда Кнаппа, Александра Томаса, Яаакко Легтонена.

Тема 3.2: Вирішення конфліктів та зниження культурних бар'єрів у багатонаціональних групах.

Тема 3.3: Роль гендерних та національних особливостей у комунікації.

Модуль 4. Невербальна комунікація

Тема 4.1: Роль мови тіла у процесі викладання: жести, міміка, просторове розташування.

Тема 4.2: Використання невербальних засобів у дистанційному навчанні.

Тема 4.3: Адаптація невербальних навичок у різних культурах.

Модуль 5. Цифрова комунікація в умовах дистанційного навчання

Тема 5.1: Платформи для дистанційного навчання та їхні комунікативні можливості.

Тема 5.2: Створення електронного освітнього контенту, що забезпечує інтерактивність.

Тема 5.3: Прийоми зворотного зв'язку в цифровому середовищі.

Модуль 6. Розвиток рефлексивних та метакогнітивних навичок

Тема 6.1: Формування комунікативної рефлексії викладача: осмислення власних комунікативних стратегій.

Тема 6.2: Метакогнітивні стратегії для підвищення ефективності навчання та спілкування.

Практичні заняття та тренінги

1. Тренінг з міжкультурної комунікації

Мета: навчити викладачів ефективно взаємодіяти зі студентами з різних культур, уникати конфліктів та підвищувати рівень інтеграції студентів.

Завдання: виконання ситуативних завдань на тему міжкультурних конфліктів, обговорення кейсів з власного досвіду.

Кейсова ситуація. Конфлікт через неправильне розуміння жестів або інтонації між студентами з різних культур.

2. Воркшоп з написання електронних листів та академічних текстів

Мета: удосконалення навичок письмової комунікації у викладачів, зокрема під час підготовки матеріалів для дистанційного навчання.

Завдання: створення електронних листів, академічних статей, методичних матеріалів з урахуванням чіткості й етичності комунікації.

Кейсова ситуація. Скарга студентів на недостатню ясність електронних листів викладача.

3. Майстер-клас з невербальної комунікації

Мета: навчити викладачів усвідомлювати та контролювати свої невербальні сигнали під час викладання.

Завдання: аналіз невербальних сигналів на відеозаписах власних лекцій, розробка плану корекції поведінки.

Кейсова ситуація. Студенти неправильно тлумачать жести або міміку викладача, що призводить до непорозумінь.

Додаткова самоосвіта викладачів

1. Онлайн-курси

- **Coursera:** «Effective Communication in the Global Workplace» (University of Washington)
- **edX:** «Communication Skills for the 21st Century Educator» (The University of Queensland)
- **FutureLearn:** «Developing Intercultural Competence» (University of Leeds)

2. Вебінари та конференції

- **Національні платформи:** вебінари для викладачів вищих навчальних закладів з розвитку комунікативних навичок.
- **Міжнародні платформи:** щорічна конференція «Higher Education Teaching and Learning Conference» (HETL).

Для формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи необхідне комплексне навчання з використанням різних методик та інструментів. Програма курсу та тренінги дозволяють глибше опанувати теоретичні знання та практичні навички, які сприяють підвищенню якості викладання та загальної комунікативної ефективності в умовах сучасних освітніх реалій.

*Практичні рекомендації для організації самоосвітньої діяльності
сучасного викладача вищої школи з метою формування
комунікативної культури*

Самоосвітня діяльність є необхідною умовою професійного розвитку викладача вищої школи, а формування комунікативної культури відіграє

вирішальну роль у забезпеченні ефективного спілкування зі студентами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. Комунікативна культура включає знання вербальних і невербальних аспектів спілкування, емоційного інтелекту, а також уміння адаптувати стиль спілкування до різних контекстів.

1. Визначення особистих цілей і задач комунікативної самоосвіти.

Першим кроком до організації самоосвітньої діяльності є визначення особистих цілей. Викладачам рекомендується:

1.1. Провести самооцінку комунікативних навичок за допомогою тестів або рефлексій. Наприклад, тест Бар-Он на емоційний інтелект допоможе зрозуміти слабкі і сильні сторони (зразок тесту можна знайти на ресурсі [EIConsortium](#)).

1.2. Окреслити ключові навички, які необхідно розвивати: ораторське мистецтво, активне слухання, невербальне спілкування тощо.

1.3. Визначити шляхи інтеграції нових комунікативних навичок у щоденну діяльність викладача.

2. Використання онлайн-ресурсів для розвитку комунікативних навичок. Сучасні технології надають величезні можливості для самоосвіти. Наведемо кілька прикладів сайтів та платформ, що можуть бути корисними для викладачів:

2.1. **Coursera** (www.coursera.org) – тут можна знайти курси з ораторського мистецтва, психології спілкування та розвитку емоційного інтелекту, розроблені провідними університетами світу.

2.2. **EdX** (www.edx.org) – платформа для доступу до курсів з комунікативних стратегій, мовленнєвої грамотності та управління комунікативними конфліктами.

2.3. **FutureLearn** (www.futurelearn.com) – тут є курси, що допоможуть викладачам вдосконалити навички міжкультурної комунікації, зокрема в інтернаціоналізованому освітньому середовищі.

3. Самостійне вивчення фахової літератури. Читання професійної літератури є важливим елементом самоосвіти. Доцільно, зокрема, звертатися до таких ресурсів:

3.1. Google Scholar (scholar.google.com) – допоможе знайти наукові статті та книги на теми вербальної та невербальної комунікації, конфліктології та комунікативної педагогіки.

3.2. Academia.edu (www.academia.edu) – тут можна ознайомитися з дослідженнями сучасних підходів до формування комунікативної компетенції.

3.3. JSTOR (www.jstor.org) – містить багатий архів академічних статей, які допоможуть викладачам підвищити свої знання в галузі педагогічної комунікації.

4. Практичні вправи для покращення комунікативних навичок. Щоденне застосування певних вправ допоможе вдосконалити комунікативну культуру. Рекомендується використовувати такі методики:

4.1. Ведення рефлексивного щоденника. Фіксація власного досвіду спілкування протягом дня (успіхи та проблеми), аналіз реакцій та визначення областей для покращення.

4.2. Моделювання комунікативних ситуацій. Наприклад, використання методики рольових ігор або симуляцій у класі, що допомагає викладачу практикувати різні стилі спілкування в безпечному середовищі.

4.3. Зворотний зв'язок від колег і студентів. Важливо регулярно отримувати зворотний зв'язок, який допоможе виявити проблеми у спілкуванні. Використання онлайн-форм для опитування студентів може бути ефективним.

5. Використання соціальних мереж і блогів. Соціальні медіа можуть стати платформою для вдосконалення комунікативної культури. Наприклад:

5.1. LinkedIn (www.linkedin.com) дозволяє викладачам брати участь у професійних спільнотах, де можна обговорювати актуальні питання комунікації та ділитися досвідом.

5.2. Twitter – платформа для швидкого обміну думками і для участі в наукових дискусіях.

5.3. Medium (medium.com) – ресурс для ведення блогу, що може допомогти викладачу розвивати навички письмової комунікації і критичного мислення.

6. Постійна самооцінка і корекція діяльності. Один з важливих етапів самоосвітньої діяльності – постійний моніторинг власного розвитку. Рекомендується:

6.1. Регулярно проводити самооцінку за допомогою спеціальних онлайн-тестів (наприклад, [16 Personalities](https://www.16personalities.com)) для виявлення прогресу в комунікативних навичках.

6.2. Установлювати короткострокові та довгострокові цілі щодо вдосконалення комунікативної культури.

Самоосвітня діяльність сучасного викладача вищої школи є безперервним процесом, який вимагає систематичної роботи над собою. Для формування високої комунікативної культури необхідно використовувати сучасні інструменти, такі як онлайн-курси, наукова література, соціальні мережі, а також методи рефлексії і зворотного зв'язку. Регулярна оцінка власного прогресу допоможе викладачеві залишатися в курсі сучасних тенденцій і вдосконалювати свої навички спілкування.

Список рекомендованих джерел

1. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25. [EIconsortium](https://www.eiconsortium.com).
2. Coursera. (n.d.). *Courses on communication and emotional intelligence*. URL: <https://www.coursera.org>
3. EdX. (n.d.). *Communication strategy courses*. URL: <https://www.edx.org>
4. Google Scholar. (n.d.). *Academic articles on communication skills*. URL: <https://scholar.google.com>
5. LinkedIn. (n.d.). *Professional networking for educators*. URL: <https://www.linkedin.com>
6. Medium. (n.d.). *Blogging and critical thinking*. URL: <https://medium.com>

7. JSTOR. (n.d.). *Research on educational communication.*

URL: <https://www.jstor.org>

Висновки до третього розділу

Емпіричне дослідження формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи дозволило зробити певні висновки.

Використано розроблену авторську анкету «Анкета-опитувальник для оцінки сформованості комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи» з 8 запитань, які поділено за блоками: когнітивним, емоційно-ціннісним, операційно-діяльнісним та рефлексивним по два відповідно на кожен блок.

Результати опитування підтверджують значення активної комунікації в освітньому процесі. Вони закликають викладачів звернути увагу на інтерактивні методи викладання та розвиток комунікативної культури, що, безсумнівно, сприятиме покращенню навчальних результатів та загального клімату в навчальних закладах. Окрім того, виявляється важливість врахування вікових характеристик студентів для успішного спілкування в освітньому процесі. Викладачам слід звертати увагу на ці фактори, адаптуючи свої методи спілкування та викладання, що, безумовно, позитивно позначиться на навчальних досягненнях студентів і загальній атмосфері в аудиторії. Тож сформованість когнітивного компонента є достатньою.

Підсумовано, що відповіді студентів-магістрів вказують на те, що хоча значна частина викладачів виявляє емоції студентів, існує потреба в підвищенні рівня їхньої чутливості до емоційних станів здобувачів освіти. Це може бути досягнуто через тренінги з емоційної інтелігентності, що, безумовно, покращить атмосферу в освітньому процесі та сприятиме успішному засвоєнню матеріалу. Наголошується на важливості комплексного підходу до розвитку комунікативної культури викладачів. Урахування мовленнєвої культури, такту та толерантності може суттєво покращити якість освітнього процесу та взаємодію між викладачами і

студентами. Це підтверджує певну сформованість емоційно-ціннісного компонента комунікативної культури викладача вищої школи.

Доведено необхідність підвищення рівня планування комунікаційних процесів викладачами. Розробка чітких планів та адаптація до навчальних ситуацій можуть суттєво покращити якість освітнього процесу та взаємодію між викладачами і студентами, що сприятиме досягненню кращих навчальних результатів. Підтверджено потребу в активізації використання провідних технологій комунікації викладачами. Підвищення рівня інтеграції новітніх технологій в освітній процес може суттєво поліпшити взаємодію між викладачами і студентами, зробити навчання більш ефективним і цікавим. На основі здійсненого аналізу стверджено сформованість операційно-діяльнісного компонента.

Засвідчено загальне усвідомлення важливості самоаналізу серед викладачів, хоча й існує потреба в підвищенні цього усвідомлення. Регулярний самоаналіз та взаємодія зі студентами можуть суттєво покращити якість викладання та сприяти розвитку ефективної навчальної атмосфери. Підкреслено важливість активного використання зворотного зв'язку в освітньому процесі. Викладачам слід приділити більше уваги коментарям і пропозиціям студентів, що може суттєво покращити якість комунікації, а отже, й ефективність навчання. Упровадження системи регулярного збору зворотного зв'язку може стати важливим кроком до покращення освітнього середовища. Отже, стверджено певний рівень сформованості рефлексивного компонента комунікативної культури викладача вищої школи.

Таким чином, реалізація поставлених завдань дослідження забезпечила підтвердження висунутої гіпотези.

Застосування практичних рекомендацій, розроблених на основі емпіричних досліджень, сприятиме не лише покращенню якості освітньо-наукового процесу, а й створенню більш позитивного й підтримувального освітнього середовища для студентів, підвищенню якості викладання та загальної комунікативної ефективності в умовах сучасних освітніх реалій.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Вивчення стану досліджень проблеми формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи підтвердило його актуальність в умовах значних змін в освітньому процесі, зокрема впровадження нових технологій, інтерактивних методів навчання та різноманітних форм комунікації, особливо в умовах змішаного навчання. Всупереч численним працям зазначимо, що індивідуальний стиль педагогічного спілкування формується та шліфується викладачем упродовж усього професійного життя та модернізується залежно від обставин та умов. Відомі лінгвісти та психологи наголошують, що неповторний стиль спілкування притаманний непересічним носіям мови, тобто мовним особистостям, якими повинні стати викладачі.

2. Термін «*комунікативна культура викладача вищої школи*» розуміємо як здатність викладача до використання теорії комунікації та оволодіння вміннями ефективної комунікативної взаємодії, до адаптації комунікативних стратегій відповідно до потреб аудиторії, створення позитивного емоційного фону, опанування комунікативно значущих труднощів педагогічного спілкування, уникнення конфліктів і стимулювання активної участі студентів в освітньому процесі.

Аналіз літератури дозволив визначити, що мотивація до навчальної діяльності складається з кількох ключових компонентів. *Когнітивний компонент* включає знання про комунікацію та особливості студентів як мовних особистостей. *Емоційно-ціннісний компонент* визначається здатністю викладачів до емпатії та емоційної стабільності. *Операційно-діяльнісний компонент* охоплює практичні навички викладачів для ефективної комунікації. *Рефлексивний компонент* забезпечує аналіз викладачами власної комунікації та усунення помилок. Установлено критерії виокремлених компонентів та рівні (низький, середній, високий). Названа структура підтверджує багатоаспектність комунікативної культури сучасного викладача вищої школи та передбачає інтегрований підхід до її формування.

3. Розкриття особливостей професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача вищої школи дозволило визначити її як комплексну, багатогранну діяльність, яка охоплює не лише викладання, але й формування навчального середовища, підтримку особистісного розвитку студентів, а також інтеграцію новітніх технологій та методів навчання. Основними аспектами професійно-педагогічної діяльності визначено низку таких: *викладання та навчання* (основна роль викладача – збагачення студентів знаннями через лекції, семінари та практичні заняття); *розвиток критичного мислення* (педагоги сприяють формуванню аналітичних навичок, заохочуючи обговорення та творчий підхід); *інклюзивність і підтримка* (викладачі створюють інклюзивне середовище, де студенти відчувають підтримку та комфорт); *використання інформаційних технологій* (інтеграція ІКТ збагачує навчання та робить його доступнішим); *наставництво* (викладачі не лише навчають, а й підтримують студентів у професійному розвитку, допомагаючи знайти свій шлях); *самоосвіта і професійний розвиток* (викладачі постійно оновлюють знання, проходять курси підвищення кваліфікації та впроваджують нові методики); *етика та соціальна відповідальність* (викладачі дотримуються високих етичних стандартів і формують цінності, такі як відповідальність і патріотизм, у студентів).

Визначено основні педагогічні умови формування комунікативної культури викладача: створення сприятливого освітнього середовища, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток професійної рефлексії викладача та підвищення рівня емоційної компетентності, забезпечення безперервного професійного розвитку.

4. Проведене емпіричне дослідження підтвердило, що рівень комунікативної культури сучасного викладача вищої школи варіює залежно від компонентів. Використано розроблену авторську анкету «Анкета-опитувальник для оцінки сформованості комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи» з 8 запитань, які поділено за блоками: когнітивним, емоційно-ціннісним, операційно-діяльним і рефлексивним по два відповідно на кожен

блок. Використання перерахованих методичних засобів дозволило порівняти рівень сформованості кожного компонента (блоку) комунікативної культури викладача вищої школи.

Результати опитування підкреслюють значення активної комунікації в освітньому процесі. Виявляється важливість врахування вікових характеристик студентів для успішного спілкування в навчально-пізнавальній діяльності, існує потреба в підвищенні рівня їхньої чутливості до емоційних станів здобувачів освіти. Наголошується на важливості комплексного підходу до розвитку комунікативної культури викладачів, підвищення рівня планування комунікаційних процесів викладачами. Підтверджено потребу в активізації використання провідних технологій комунікації викладачами.

5. На основі проведеного дослідження було розроблено практичні рекомендації для викладачів: практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи на основі результатів емпіричного дослідження, практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури викладача вищої школи у вигляді тренінгу в межах науково-методичної роботи ЗВО, практичні рекомендації щодо формування комунікативної культури викладача вищої школи на основі програми підвищення кваліфікації в закладі післядипломної освіти, практичні рекомендації для організації самоосвітньої діяльності сучасного викладача вищої школи з метою формування власної комунікативної культури.

Пропоновані рекомендації інтегрують можливості закладів освіти та самого викладача для формування його комунікативної культури в безперервній освіті.

Результати роботи підтверджують потребу інтегрованого підходу до формування комунікативної культури сучасного викладача вищої школи, який поєднує психологію, педагогіку, педагогічну психологію, лінгвістику, етику й естетику педагогічної дії. У сучасних умовах цифровізації та інтернаціоналізації освіти комунікативна культура викладача набуває нових аспектів, що пов'язані з використанням ІКТ і викликами дистанційного навчання.

Таким чином, виконання всіх поставлених завдань дослідження засвідчує, що застосування практичних рекомендацій, розроблених на основі емпіричних досліджень, надасть викладачам закладів вищої освіти можливість підвищити рівень комунікативної культури сучасного викладача вищої школи, якість викладання та загальної комунікативної ефективності в умовах сучасних освітніх реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С., Чікарьова М. Мовленнєва комунікація: підручник. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 472 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 17.02.2024).
3. Акімова А. П., Кухарєв Н. В. Про етику педагогічного спілкування. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2006. №1. С. 104–105.
4. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2008. 40 с.
5. Аналіз стану та основні підходи з оцінювання якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти України : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 160 с.
6. Байдюк Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2022. Вип. 2(26). С. 59–69.
7. Балдинюк Д. Система дослідження культури спілкування педагога (теоретичний аспект) : дис. ... канд. пед. наук. Умань, 1989. 165 с.
8. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. 2000. С. 134–157.
9. Басюк Н.А. Комунікативна культура педагога вищої школи як головний аспект педагогічного спілкування. *Магістр медсестринства: Український науково-практичний журнал*. 2014. № 11. С. 51–56.
10. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
11. Берегова Г. Д., Предместніков О. Г. Культура мовлення у системі професійної підготовки молоді: монографія. Херсон: Олді +, 2021. 272 с.

12. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2011. 19 с.
13. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача. Київ: КНЕУ, 2005. 336 с.
14. Ван Жуньдун. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної культури майбутнього викладача вищої школи. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 4 (1). С. 43–51.
15. Варга Л. І. Особливості формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. *Наука і освіта*. 2015. С. 15–19.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
17. Власова О. І. Педагогічна психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2013. 480 с.
18. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. 44 с.
19. Галацин К. Педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх фахівців інженерно-технічних спеціальностей. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 25–31.
20. Галацин К., Хом'як А. Комунікативна культура майбутнього фахівця: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019 132 с.
21. Гаркуша І. В. Риторична культура мовлення сучасного фахівця-психолога: навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля. 2019. 144 с.
22. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. ... канд пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2007. 21 с.

23. Гнезділова К. Корпоративна культура викладача вищої школи : навч.-метод. посіб. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 124 с.
24. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 21 с.
25. Гончар Т. І. Теорії особистості в контексті проблеми формування комунікативної культури. *Наукові записки Рівненського держ. гуман. ун-ту*. 2011. Вип. 17. С. 149–153.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 264 с.
27. Грейліх О.О. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 9. С. 38–42.
28. Грейліх О. О. Психологічні особливості комунікативної культури майбутніх педагогів. *Наукові перспективи*. 2022. № 6(24). С. 559–571.
29. Гринько В. О. Особливості педагогічної діяльності викладача вищої школи у сучасну епоху. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 17. С. 166–173.
30. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
31. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти: монографія. Київ, 2000. С. 11–57.
32. Ковальчук В.І., Огороднік В.Р. Психолого-педагогічні засади розвитку комунікативної компетентності керівника ЗНЗ. *Науковий вісник національного університету біоресурсів и природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. Вип. 259. С. 141–147.
33. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Полтава, 2015. С. 91–122.

34. Корніяка О.М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця – педагога і психолога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2013. Вип.30. С. 544–551.
35. Комунікативна культура. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_37_16 (дата звернення: 15.05.2024).
36. Кручек В. А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 19 с.
37. Коулман А. Стратегії кризових комунікацій : підручник. Київ : Фабула, 2023. 200 с.
38. Кучеренко І., Мамчур Л. Основи мовної комунікації : навч. посіб. Умань: Уманський держ. пед. у-тет імені Павла Тичини. 2018. 270 с.
39. Кучеренко І.А., Мамчур Л.І. Компетентнісна парадигма мовної освіти. *Мовна особистість в освітньому просторі* : монографія. Острог. 2021. С.87–99.
40. Кучер А. Г. Підходи до вирішення психолого-педагогічних умов формування комунікативних умінь. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 37. С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_37_16 (дата звернення: 7.09.2024).
41. Левченко С.В. Творчо-комунікативна позиція майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *ScienceRise*. 2015. №7/1(12). С. 54–59.
42. Лосина Л. М., Толочко С. В. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Ніжин: Міланік, 2009. 135 с.
43. Люріна Т., Молодиченко Н., Коваленко М. Формування комунікативної культури майбутніх педагогів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 2 (2). С. 50–56.
44. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ: Главник, 2005. 252 с.

45. Максимчук І. А., Вощевська О. В., Сагач О. М., Височан Л. М., Степаненко Л. М., Матвієнко О. В. Система втілення багатоаспектного підходу в підвищенні педагогічної майстерності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 1(129). С. 47–55.
46. Мамчур Л.І. Технології розвитку комунікативно-корпоративної культури педагога професійної освіти: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 77 с.
47. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Височан Л. М., Височан З. Ю., Чорна Г. В., Максимчук І. А. Модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 1(129). С. 64–71.
48. Мафтин Л.В. Культура фахового мовлення вчителя: метод. реком. До вивчення курсу. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 84 с.
49. Москвіна А. О., Федотова Ю. В. Роль комунікативної культури викладача в організації навчального процесу у вищій школі. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/30753/1/92.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).
50. Немченко С. Г., Голік О. Б., Лебідь О. В. Педагогіка вищої школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
51. Омельченко Л.М. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування як один із чинників продуктивної взаємодії викладача і студентів. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2009. № 25. С. 223-225.
52. Пасинок В. Основи культури мовлення : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2021. 248 с.
53. Педагогічна комунікація: практикум / укладач О. М. Фенцик. Мукачево, 2019. 162 с.
54. Пономаренко Л. А. Особливості сформованості комунікативної культури у студентів СНУ ім. В. Даля. URL: <http://snu.edu.ua/>

university_site_manager/tinymce/upload-files/onti/dal/14/028.pdf (дата звернення: 15.02.2024).

55. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року №800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.01.2024).

56. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 23.01.2024).

57. Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»: наказ Мінекономіки від 23.03.2021 № 610. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення: 23.01.2024).

58. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.01.2024).

59. Про професійний розвиток працівників: Закон України в 12 січня 2012 року № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 3.02.2024).

60. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 291 с.

61. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*, 2006. Вип. 21. Ч. 1. С.73-82.

62. Руденко Л. А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Львів, 2016. 509 с.

63. Савенкова Л. Мовленнєва діяльність викладача : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 192 с.
64. Садова В. Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харків, 2000. 20 с.
65. Сарновська С. О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз) : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2000. 18 с.
66. Сгадова В. В. Комунікативна культура викладача як умова гуманізації педагогічної взаємодії у навчальному процесі. *Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 2. С. 65–67.
67. Семенова А., Мельник С. Мистецтво мовлення сучасного педагога: навч. посіб. Одеса, 2020. 308 с.
68. Симоненко С. В. Формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії у закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2019. 240 с.
69. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. / укладач О. Є. Антонова. Житомир, 2014. 100 с.
70. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса: Пальміра, 2006. 272 с.
71. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12> (дата звернення: 20.02.2024).
72. Терещук С.В. Психологічні детермінанти комунікативного потенціалу вчителя: автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 21 с.
73. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Житомир: Вид-во ПП «Рута», 2008. 303 с.

74. Тимченко І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2001. 20 с.
75. Тлумачний словник української мови [Текст]: Близько 7000 слів / уклад. Д. Г. Гринчишин [та ін.]. Київ: Освіта, 1999. 303 с.
76. Толочко С. В. Розвиток мовно-комунікативної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 5. С. 138–143.
77. Федорчук В. Основи педагогічної майстерності. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. 2008. 140 с.
78. Фенцик О. М. Комунікативна культура педагога: сутність та шляхи її формування у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 2 (10). С. 191–194.
79. Філоненко М. М. Психологія спілкування : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 224 с. URL: http://nemishaieve-school1.edukit.kiev.ua/Files/downloads/Psiholog_spilk-Filonenko.pdf (дата звернення: 13.04.2024).
80. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посібн. Київ, 2006. 352 с.
81. Флегонтова Н. М. Комунікативна культура викладача вищого навчального закладу як компонент педагогічної майстерності. *Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності*: монографія /Л.А.Зязюн, Г.Г.Філіпчук, О.М.Отич та ін. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2013. 334 с. С. 147–158.
82. Холод О.М. Комунікаційні технології: підручник. Київ: ЦУЛ, 2019. 212 с.
83. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування: навч. посіб. 6-те вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2007. 230 с.

84. Шварп Н. В., Науменко Н. В. Формування комунікативної культури магістрів освітніх, педагогічних наук у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 211–216.
85. Шолох О. А. Формування комунікативної культури майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 77. С. 225–230.
86. Ясько О. М. Формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет: автореф....канд. пед. наук: 13.00.04. Старобільськ, 2017. 22 с.
87. Bain K. *What the Best College Teachers Do*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 2004. 40 p.
88. Bok D. *Beyond the Ivory Tower: Social Responsibilities of the Modern University*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1982. 318 p.
89. Brumfit Ch. J. *Communicative Methodology in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. 166 p.
90. Canale M., Swain M. *Theoretical Bases of Communication Approaches to a Second Language Teaching and Testing*. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1. P. 1–47.
91. Fry H., Ketteridge S., Marshall S. *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education: Enhancing Academic Practice*. London: Routledge. 2009. 464 p.
92. Gordon A. K. *Games for Growth: Educational Games in the Classroom*. California, 1970. 152 p.
93. Jakobevits L. A. *Foreign Language Learning*. Rowley (Mass.) : Newbury House Publishers, 1971. Second Printing. 98 p.
94. Cormier S. *La communication et la gestion*. Québec : Université de Québec, 2006. 247 p.
95. Littlewood W. *Communicative Language Teaching*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1991. 108 p.

96. Lozanov G. Suggestology and Suggestopedy. Theory and Practice. Sofia, 1978. 65 p.
97. McClelland D. C. Testing for Competence Rather Than for «Intelligence». *American Psychologist*, 1973. Vol. 28. № 1. P. 1–14.
98. Moorhouse B. L. Adaptations to a Face-to-Face Initial Teacher Education Course 'Forced' Online Due to the COVID-19 Pandemic. *Journal of Education for Teaching*, 2020. № 46(4). P. 609–611.
99. Tolochko S., Voitovska O., Deda R., Kolesnyk T. Digital technologies of learning foreign languages in postgraduate education. *Edukacja – Technika – Informatyka*. 2019. №. 1(20). P. 224–231.

Додаток А**Анкета-опитувальник для оцінки сформованості комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи**

Шановні студенти! Анкетування проводиться анонімно і не матиме для вас жодних наслідків. Просимо висловити свою думку.

Запитання 1.

Яка з наведених моделей комунікації є найбільш ефективною в педагогічному процесі, на вашу думку?

- а) лінійна модель комунікації;
- б) інтерактивна модель комунікації;
- в) транзакційна модель комунікації;
- г) жодна з указаних моделей

Запитання 2.

Наскільки важливим ви вважаєте знання вікових характеристик студентів для успішної комунікації?

- а) дуже важливим;
- б) помірно важливим;
- в) не надто важливим;
- г) зовсім не важливим.

Запитання 3.

Наскільки викладачі здатні виявляти емоційні стани своїх студентів під час навчання?

- а) завжди виявляють і розуміють емоції;
- б) часто виявляють, але не завжди розуміють;
- в) рідко виявляють емоції здобувачів вищої освіти;
- г) ніколи не виявляють емоції студентів, не зважають на них.

Запитання 4.

Яка з наведених ціннісних орієнтацій, на вашу думку, є найважливішою для викладача з точки зору комунікативної культури?

- а) мовленнєва культура;
- б) такт;
- в) толерантність;
- г) усі вказані цінності однаково важливі.

Запитання 5.

Наскільки добре, на вашу думку, викладачі вміють планувати комунікаційні процеси під час навчання?

- а) завжди планують чітко і детально;
- б) часто планують, але іноді виникають труднощі;
- в) рідко планують, зазвичай діють спонтанно залежно від комунікативної ситуації;
- г) ніколи не планують комунікаційні процеси.

Запитання 6.

Як часто викладачі використовують провідні технології комунікації в освітньому процесі?

- а) завжди, активно використовують різні технології;
- б) часто, але не завжди;
- в) рідко, використовують тільки основні методи;
- г) ніколи не використовують технології комунікації.

Запитання 7.

Наскільки добре, на вашу думку, викладачі усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони у викладацькій діяльності?

- а) дуже добре, постійно аналізують свої якості та спілкуються із цього приводу зі здобувачами вищої освіти;
- б) помірно, іноді звертають на це увагу та реагують на пропозиції студентів;
- в) рідко, не замислюються про це, бо не вважають важливим;

г) ніколи не усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони, працюють монотонно.

Запитання 8.

Як часто викладачі використовують зворотний зв'язок від студентів для покращення своєї комунікації?

- а) завжди, враховують усі коментарі здобувачів вищої освіти;
- б) часто, але не завжди реалізують їх в освітньому процесі;
- в) рідко, не приділяють цьому уваги, не зважають на прохання чи коментарі студентів;
- г) ніколи не використовують зворотний зв'язок.

Додаток Б

Результати анкетування здобувачів вищої освіти, у %, щодо відповідей на запитання «Опитувальника для оцінки сформованості комунікативної культури сучасних викладачів вищої школи»

Відповідь	Загальний показник
<i>1. Яка з наведених моделей комунікації є найбільш ефективною в педагогічному процесі, на вашу думку?</i>	
лінійна модель комунікації;	4/14%
інтерактивна модель комунікації;	14/50%
транзакційна модель комунікації;	10/36%
жодна з указаних моделей.	0/0%
<i>2. Наскільки важливим ви вважаєте знання вікових характеристик студентів для успішної комунікації?</i>	
дуже важливим;	15/53%
помірно важливим;	10/36%
не надто важливим;	3/11%
зовсім не важливим.	0/0%
<i>3. Наскільки викладачі здатні виявляти емоційні стани своїх студентів під час навчання?</i>	
завжди виявляють і розуміють емоції;	11/39%
часто виявляють, але не завжди розуміють;	8/29%
рідко виявляють емоції здобувачів вищої освіти;	5/18%
ніколи не виявляють емоції студентів, не зважають на них.	4/14%
<i>4. Яка з наведених ціннісних орієнтацій, на вашу думку, є найважливішою для викладача з точки зору комунікативної культури?</i>	
мовленнєва культура;	10/36%
такт;	6/21%
толерантність;	5/18%
усі вказані цінності однаково важливі.	7/25%
<i>5. Наскільки добре, на вашу думку, викладачі вміють планувати комунікаційні процеси під час навчання?</i>	
завжди планують чітко і детально;	8/29%
часто планують, але іноді виникають труднощі;	11/39%
рідко планують, зазвичай діють	9/32%-

спонтанно залежно від комунікативної ситуації;	
ніколи не планують комунікаційні процеси.	0/0%
<i>6. Як часто викладачі використовують провідні технології комунікації в освітньому процесі?</i>	
завжди, активно використовують різні технології;	5/18%
часто, але не завжди;	9/32%
рідко, використовують тільки основні методи;	14/50%
ніколи не використовують технології комунікації.	0/0%
<i>7. Наскільки добре, на вашу думку, викладачі усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони у викладацькій діяльності?</i>	
дуже добре, постійно аналізують свої якості та спілкуються із цього приводу зі здобувачами вищої освіти;	11/39%
помірно, іноді звертають на це увагу та реагують на пропозиції студентів;	9/32%
рідко, не замислюються про це, бо не вважають важливим;	7/25%
ніколи не усвідомлюють свої сильні і слабкі сторони, працюють монотонно.	1/4%
<i>8. Як часто викладачі використовують зворотний зв'язок від студентів для покращення своєї комунікації?</i>	
завжди, ураховують усі коментарі здобувачів вищої освіти;	10/36%
часто, але не завжди реалізують їх в освітньому процесі;	8/29%
рідко, не приділяють цьому уваги, не зважають на прохання чи коментарі студентів;	7/25%
ніколи не використовують зворотний зв'язок.	3/10%